

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ**

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΜΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ-ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ-ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΧΡΗΜΑΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΤΗΣ
ΚΥΚΛΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ-
ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ**

Γιώτη Αγγελική

**Επιβλέπων: Γκίκας Γρηγόριος
Καθηγητής**

Πρέβεζα, Οκτώβριος 2018

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ**

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΜΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ-ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ-ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΧΡΗΜΑΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΤΗΣ
ΚΥΚΛΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ –
ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ.**

Γιώτη Αγγελική

Επιβλέπων: Γκίκας Γρηγόριος

Καθηγητής

Πρέβεζα, Οκτώβριος 2018

**MONEY IN THE CIRCULATION OF CAPITAL. THE ADVANCE OF
MONEY CAPITAL. MODERN APPROACHES – FINANCIALISATION.**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

1.Επιβλέπων καθηγητής

Γκίκας Γρηγόριος

Καθηγητής

2.Μέλος επιτροπής

Αρνής Νικόλαος

Λέκτορας

3. Μέλος επιτροπής

Ναξάκης Χαρίλαος

Καθηγητής

Ο Διευθυντής του ΠΜΣ

Ναξάκης Χαρίλαος

Καθηγητής

Υπογραφή

© Γιώτη Αγγελική, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Νόμου 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Γιώτη Αγγελική

Υπογραφή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το χρήμα ιστορικά εμφανίζεται ως το ανώτατο προϊόν της εξέλιξης της εμπορευματικής οικονομίας. Παίζει τον ρόλο του γενικού ισοδύναμου και με τις λειτουργίες που του αποδίδονται, διευκολύνονται οι πράξεις που λαμβάνουν χώρα σε μια τέτοια οικονομία. Έπειτα από έναν ορισμένο βαθμό ανάπτυξης της απλής εμπορευματικής παραγωγής, το χρήμα μετατρέπεται σε κεφάλαιο. Το χρηματικό κεφάλαιο που για πρώτη φορά συσσωρεύτηκε, με σκοπό να αυξήσει την αξία του, ξεκινά μια αέναη κύκλιση. Η κύκλιση αφορά τις εναλλαγές των μορφών του κεφαλαίου (χρηματική, εμπορική, βιομηχανική) και αποτελεί σύμφωνα με τον Μαρξ τον μοναδικό τρόπο αύξησης της κεφαλαιακής αξίας σε μια καπιταλιστική οικονομία. Ωστόσο, καθώς εξελίσσεται το οικονομικό αυτό σύστημα, μεταβάλλεται παράλληλα και ο κοινωνικός ρόλος του χρήματος και συνεπώς του χρηματοπιστωτικού τομέα, που αντιπροσωπεύει. Έτσι, η παρούσα μελέτη φτάνει έως την πρόσφατη «χρηματοπιστωτική» κρίση όπου παρουσιάζονται ορισμένες σύγχρονες προσεγγίσεις του θέματος.

Λέξεις - κλειδιά: κεφάλαιο, προτσές, υπεραξία, κύκλιση, συγκέντρωση, μονοπώλιο, ιμπεριαλισμός, πλασματικό κεφάλαιο, χρηματιστικοποίηση.

ABSTRACT

Money is historically displayed as the highest product of the evolution of the commodity economy. It plays the role of the general equivalence and the functions attributed to it facilitate the actions that take place in such an economy. After a certain degree of growth in commodity production, money is transformed into capital. The money capital, in order to increase its value, starts a perpetual circulation. The quest refers to the changes in the forms of capital (monetary, commercial, industrial), because according to Marx, is the only way to increase capital value in a capitalist economy. However, as this economic system evolves, the social role of money and hence of the financial sector that it represents, also changes. Thus, the present study reaches to the recent "financial" crisis where some modern approaches are presented.

Keywords: capital, process, surplus value, circulation, concentration, monopoly, imperialism, fictitious capital, financialization

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	v
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	viii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ.....	viii
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	ix
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	x

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.1 Η εμφάνιση του χρήματος – αξία και χρηματική μορφή της αξίας.....	1
1.2 Οι λειτουργίες του χρήματος.....	3
1.3 Η απλή και η ανεπτυγμένη εμπορευματική παραγωγή.....	5
1.4 Η πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

2.1 Ο γενικός τύπος της κύκλισης του χρηματικού κεφαλαίου.....	8
2.2 Πρώτο στάδιο X – E	9
2.3 Δεύτερο στάδιο. Παραγωγικό κεφάλαιο.....	11
2.4 Τρίτο στάδιο. E' - X'.....	12
2.5 Τα άλλα δύο σχήματα του προτσές της συνολικής κύκλισης.....	14
2.6 Η αυτονόμηση των μορφών που περιβάλλεται το κεφάλαιο	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΥΠΕΡΑΞΙΑ

3.1 Η εμφάνιση της υπεραξίας.....	17
3.2 Εργατική δύναμη – αξία χρήσης της και αξία.....	18
3.3 Η μεταβίβαση της αξίας στο τελικό προϊόν.....	19
3.4 Η παραγωγή της υπεραξίας και το ποσοστό κέρδους.....	20
3.5 Διαχωρισμός του παραγωγικού κεφαλαίου.....	21
3.6 Απόλυτη και σχετική υπεραξία.....	22
3.7 Η συσσώρευση του κεφαλαίου. Απλή και διευρυμένη αναπαραγωγή	23
3.8 Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου.....	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

4.1 Μορφές υπεραξίας και κεφαλαίου.....	26
4.2 Το εμπορικό κέρδος.....	26
4.3 Πιστωτικό κεφάλαιο, τόκος και τραπεζικό κέρδος.....	27
4.4 Γαιοπρόσοδος.....	28
4.5 Εισαγωγή στην έννοια του πλασματικού κεφαλαίου.....	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

5.1 Η εμφάνιση και η ανάπτυξη του μονοπωλίου.....	31
5.2 Η εμφάνιση των τραπεζικών μονοπωλίων.....	32

5.3 Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση στον ελληνικό τραπεζικό κλάδο.....	33
5.4 Η εξαγωγή του κεφαλαίου και τα διεθνή μονοπώλια.....	35
5.5 Η διεθνοποίηση των χρηματαγορών – διεθνές χρήμα.....	36
5.6 Από την συνθήκη του Μπρέτον Γουντς έως αυτή του Μάαστριχτ.....	38
5.7 Τα «Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα» SDR.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΧΩΡΙΣ ΧΡΗΜΑ - ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

6.1 Η κατάργηση των μετρητών.....	40
6.2 Το χρηματιστικό κεφάλαιο.....	42
6.3 Τι ονομάζεται χρηματιστικοποίηση.....	43
6.4 Από το πλασματικό κεφάλαιο στην χρηματιστικοποίηση.....	44
6.5 Μια Μαρξιστική προσέγγιση της θεωρίας της χρηματιστικοποίησης.....	45
6.6 Η χρηματιστικοποίηση ως μια νέα ιστορική περίοδος του καπιταλισμού.....	46
6.7 Η προβληματική της θεωρίας της χρηματιστικοποίησης.....	48
6.8 Η ελληνική κρίση μέσα από τη θεωρία της χρηματιστικοποίησης και οι εμπειρικές τις αδυναμίες.....	50
6.9 Μία περισσότερο ριζοσπαστική άποψη.....	54
Συμπεράσματα.....	56
Βιβλιογραφία.....	58

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Μερίδια στην ελληνική αγορά.....	34
Πίνακας 2: Βαθμός χρέωσης και μόχλευσης σε επιλεγμένες ανεπτυγμένες οικονομίες (IFS IMF)	52

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ/ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εικόνα 1: Η κύκλιση του χρηματικού κεφαλαίου.....	8
Εικόνα 2: Τύπος αέναης κύκλισης του χρηματικού κεφαλαίου.....	14
Διάγραμμα 1: Χρέος νοικοκυριών ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου εισοδήματος.	53

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να απευθύνω τις θερμές ευχαριστίες μου στον καθηγητή του Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας, του ΤΕΙ Ηπείρου κ.Γκίκα Γρηγόριο, επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας για την στήριξη του στην ανάληψη του θέματος, καθώς και για την καθοδήγηση του και τις παρατηρήσεις του, προκειμένου να ολοκληρωθεί αυτή η εργασία.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές/τριες του μεταπτυχιακού τμήματος Λογιστικής-Χρηματοοικονομικής και Διοικητικής επιστήμης για τις γνώσεις και τα εφόδια που μου μετέδωσαν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφορικά με το χρήμα ως κεφάλαιο και την εναλλαγή του ρόλου στην κοινωνία, ανάλογα με τη διάρθρωση του εκάστοτε οικονομικού συστήματος. Στην Μαρξιστική πολιτική οικονομία, ο μοναδικός τρόπος αύξησης της αξίας του χρήματος είναι μέσω της διαδικασίας κύκλωσης του κεφαλαίου.

Συγκεκριμένα η εργασία ακολουθεί μια χρονολογική συνέπεια στην εξέταση του ρόλου του χρηματικού κεφαλαίου. Αρχικά, γίνεται αναφορά στις λειτουργίες και την εμφάνιση του χρήματος, ενώ στην συνέχεια ακολουθείται η πορεία του στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα, φτάνοντας μέχρι το παρόν.

Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύεται η εμφάνιση του χρήματος, οι λειτουργίες που του αποδόθηκαν ως απόρροια των αναγκών της εμπορευματικής παραγωγής (απλής και ανεπτυγμένης) και επισημαίνονται οι ιστορικές εξελίξεις μέσω των οποίων το χρήμα αποκτά μια ιδιότητα την οποία δεν κατείχε εξ' αρχής, αυτή του κεφαλαίου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται η διαδικασία της κύκλωσης του κεφαλαίου. Αφετηρία της περιστροφής αποτελεί το χρήμα ως κεφάλαιο. Στην συνέχεια το κεφάλαιο περιβάλλεται τις άλλες δύο μορφές του, για να επιστρέψει στην αρχική χρηματική του μορφή, επαυξημένο με υπεραξία.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται την παραγωγή της περιβόητης υπεραξίας, από Μαρξιστική σκοπιά. Απαραίτητο στοιχείο για την παραγωγή της αποτελεί η εργατική δύναμη που εισέρχεται στην παραγωγική διαδικασία. Από την υπεραξία προκύπτουν τα εισοδήματα των διαφόρων ομάδων καπιταλιστών. Επιπλέον, το αυξημένο κεφάλαιο έχει την τάση να συσσωρεύεται παίζοντας καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη του οικονομικού συστήματος.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι μορφές στις οποίες διανέμεται η υπεραξία που παράχθηκε ενώ παράλληλα γίνεται εισαγωγή στην έννοια του πλασματικού κεφαλαίου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στην περίοδο του ιμπεριαλισμού, ως το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού. Εδώ, εμφανίζονται φαινόμενα όπως το μονοπώλιο και η διεθνοποίηση της οικονομίας και των χρηματαγορών. Γεννιέται η ανάγκη υιοθέτησης ενός διεθνούς χρήματος. Ολόκληρη η διάρθρωση του οικονομικού συστήματος έχει πλέον αλλάξει ριζικά συγκριτικά με την αρχική μορφή του, με τον χρηματοπιστωτικό τομέα να παίζει σημαίνοντα ρόλο για ολόκληρη την παγκόσμια οικονομία.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο αναλύονται κάποιες σύγχρονες προσεγγίσεις όπως η κατάργηση των μετρητών και η θεωρία της χρηματιστικοποίησης. Η θεωρία αυτή ήταν αποτέλεσμα της προσπάθειας ερμηνείας της πρόσφατης «χρηματοπιστωτικής κρίσης». Ωστόσο, ο πρόσφατος χαρακτήρας της είναι πιθανόν να μην επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.1 Η εμφάνιση του χρήματος – αξία και χρηματική μορφή της αξίας

Χρήμα μπορεί να θεωρηθεί οτιδήποτε γίνεται γενικά αποδεκτό για την πληρωμή αγαθών και υπηρεσιών ή την εξόφληση των χρεών. (Γκίκας & Χύζ, 2016:19). Ο ρόλος αυτός αποδόθηκε στο χρήμα, ιστορικά, ως αποτέλεσμα μιας τελείως αυθόρμητης διαδικασίας που στόχο είχε να καλύψει τις ανάγκες της ανταλλαγής προϊόντων.

Για να κατανοήσουμε, όμως, τη φύση του χρήματος πρέπει, αρχικά, να εξετάσουμε τις πιο απλές σχέσεις της άμεσης ανταλλαγής. Η ανταλλαγή προϊόντων έκανε την εμφάνισή της κατά την περίοδο αποσύνθεσης του πρωτόγονου κοινοτικού συστήματος. Τότε, με την κατασκευή εργαλείων, την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, της γεωργίας και της οικιακής χειροτεχνίας, για πρώτη φορά ο άνθρωπος παρήγαγε περισσότερα προϊόντα απ' ό,τι χρειαζόταν για την συντήρησή του. Πλέον, τα προϊόντα αυτά προοριζόταν όχι για άμεση ικανοποίηση των αναγκών των παραγωγών τους αλλά για ανταλλαγή. (Σεγκάλ, 2016:16 – 17). Το προϊόν μετατρέπεται, έτσι, σε εμπόρευμα. Το εμπόρευμα έχει δύο ιδιότητες. Ικανοποιεί, πρώτον, τις εκάστοτε ανθρώπινες ανάγκες και δεύτερον, ανταλλάσσεται με άλλα πράγματα.. Συνεπώς είναι ταυτόχρονα αξία χρήσης και αξία ανταλλακτική. (Λένιν, 2015:44-45).

Η αξία χρήσης είναι η ωφελιμότητα ενός πράγματος, η ιδιότητα του να ικανοποιεί μια συγκεκριμένη ανάγκη. Μας είναι αδιάφορο το ποια ανάγκη ικανοποιείται κάθε φορά. Ο Μαρξ αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η φύση αυτών των αναγκών, αν , προέρχονται από το στομάχι ή από τη φαντασία, δεν αλλάζει σε τίποτα την υπόθεση». Επίσης, αδιάφορο μας είναι εάν η ανθρώπινη ανάγκη ικανοποιείται άμεσα από τη χρήση του αντικειμένου ή έμμεσα με τη χρήση του ως μέσο παραγωγής. (Μαρξ, 1978:49, τόμος 1). Η ανταλλακτική αξία εκφράζει μια σχέση, την αναλογία ορισμένου αριθμού αξιών χρήσης ενός είδους που ανταλλάσσεται με ορισμένο αριθμό αξιών χρήσης κάποιου άλλου είδους.

Εκατομμύρια τέτοιες ανταλλαγές λαμβάνουν χώρα και εξισώνουν συνεχώς διαφορετικού είδους αξίες χρήσης. Το κοινό γνώρισμα που υπάρχει ανάμεσα σε όλα αυτά τα προϊόντα και που τα κάνει συγκρίσιμα μεταξύ τους είναι το γεγονός ότι όλα αποτελούν προϊόντα ανθρώπινης εργασίας. Έτσι με την ανταλλαγή εξισώνονται, ουσιαστικά, διαφορετικά είδη εργασίας. (Λένιν, 2015:44-45). Ανταλλάσσοντας, για παράδειγμα ένα κομμάτι ύφασμα με ένα ρολόι εννοείται ότι στα δύο αυτά αγαθά εμπεριέχεται η ίδια ποσότητα κοινωνικής εργασίας. Με άλλα λόγια, ο χρόνος κοινωνικής εργασίας που εμπεριέχεται στα προς ανταλλαγή εμπορεύματα έχει μετρηθεί και έχει βρεθεί ίσος. Όχι ως απόλυτο μέγεθος αλλά έμμεσα, μέσω της ανταλλαγής και σε σχέση με κάποιο άλλο εμπόρευμα. Το απόλυτο μέγεθος, δηλαδή οι ακριβείς ώρες εργασίας παραμένουν άγνωστες. . (Σεγκάλ, 2016:45)

Το εμπόρευμα που παίζει τον ρόλο του εκφραστή της αξίας ενός άλλου εμπορεύματος ονομάζεται ισοδύναμο. Μέσα στο σύνολο των πράξεων ανταλλαγής που λαμβάνουν χώρα, κάποια εμπορεύματα τυγχάνει να ανταλλάσσονται συχνότερα από κάποια άλλα, με συνέπεια να εκφράζουν την αξία πολλών διαφορετικών εμπορευμάτων. Αυτού τους είδους τα προϊόντα παίζουν τον ρόλο του γενικού ισοδύναμου. Με την ανάπτυξη της εμπορευματικής οικονομίας, τα προϊόντα που βρίσκονται προς ανταλλαγή συχνά συγκρίνονται μεταξύ τους, έμμεσα, με τη χρήση του γενικού ισοδύναμου. Ωστόσο, στην σημερινή πραγματικότητα, μια τέτοια μέτρηση είναι ασυνήθιστη. Η αξία των εμπορευμάτων εκφράζεται συνήθως μέσω του χρήματος που είναι η πιο ανεπτυγμένη μορφή της αξίας (Σεγκάλ, 2016:44-48)

Όμως, η χρηματική μορφή της αξίας εμφανίστηκε μετέπειτα, ως εξέλιξη πιο απλών μορφών, καθώς τα εμπορεύματα που έπαιζαν τον ρόλο του γενικού ισοδύναμου παραμερίστηκαν από τα πολύτιμα μέταλλα. Το γενικό ισοδύναμο μετατράπηκε, έτσι, σε χρήμα, χρυσό και ασήμι. Πλέον, είναι το χρήμα που εκφράζει την αξία όλων των άλλων εμπορευμάτων, κάνοντας παράλληλα αόρατη τη αξία της κοινωνικής εργασίας που εμπεριέχεται σε αυτά. Το χρήμα είναι το ανώτατο προϊόν εξέλιξης της εμπορευματικής οικονομίας. (Σεγκάλ, 2016:49).

Μάλιστα, σαν αποτέλεσμα της εξέλιξης της σύγχρονης οικονομίας και του τραπεζικού συστήματος παρατηρείται σταδιακή εξάλειψη των υλικών μορφών του χρήματος και μια τάση για υιοθέτηση άυλων μορφών. (Γκίκας & Χύζ, 2016:29).

1.2 Οι λειτουργίες του χρήματος

Αν και οι λειτουργίες του χρήματος είναι πολλές, οι εξής τρεις μπορούν να θεωρηθούν ως οι βασικές: α) Το χρήμα ως μέσο συναλλαγών, β) Το χρήμα ως κοινό μέτρο αξιών, γ) Το χρήμα ως μέσο αποθεματοποίησης του πλούτου. (Γκίκας & Χύζ, 2016:20).

A) Το χρήμα ως μέσο συναλλαγών

Στην σύγχρονη οικονομία, με την κοινωνικοποίηση της παραγωγής, τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις αδυνατούν να παράγουν εξολοκλήρου τα απαραίτητα γι' αυτά αγαθά και υπηρεσίες. Συμμετέχουν μονάχα τμηματικά στην παραγωγική διαδικασία και αποκτούν απαιτήσεις από τη συμμετοχή τους σ' αυτή. Συνεπώς, για να αποκτήσουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες που θα ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, ανταλλάσσουν με αυτά, τις παραπάνω απαιτήσεις τους.

Η ανταλλαγή πραγματοποιείται με δύο τρόπους: α) με αντιπραγματισμό, δηλαδή ανταλλαγή απευθείας του αγαθού που κατέχουν με κάποιο άλλο που θέλουν να αποκτήσουν και β) με χρήση του χρήματος και διχοτόμηση της συναλλαγής, όπου, το αγαθό Α ανταλλάσσεται με χρήμα και στη συνέχεια το χρήμα ανταλλάσσεται με το αγαθό Β. Εμφανίζονται εδώ δύο ξεχωριστές πράξεις, η αγορά και η πώληση.

Στην εγχρήματη οικονομία, η συναλλαγή απλοποιείται. Το άτομο δεν είναι πλέον αναγκασμένο να αποφασίσει από πριν με ποιο συγκεκριμένο αγαθό θα ανταλλάξει το δικό του, ούτε να αναζητήσει τον κάτοχο αυτού του εμπορεύματος. Το χρήμα, λοιπόν, επιτρέπει στον πωλητή ενός αγαθού την ικανοποίηση οποιασδήποτε ανάγκης του, σε ποσότητα και χρόνο της επιλογής του. (Γκίκας & Χύζ, 2016:21)

B) Το χρήμα ως κοινό μέτρο αξιών

Σε μια εμπορευματική οικονομία πρέπει να γίνεται ορθολογική οργάνωση των συναλλαγών των αγαθών. Μια τέτοια οργάνωση επιτυγχάνεται με την ύπαρξη ενός

κοινού μέτρου αξιών των αγαθών που παίρνουν μέρος στην ανταλλαγή. Το χρήμα, ως γενικό ισοδύναμο, παίζει τον ρόλο της μονάδας μέτρησης με βάση την οποία αξιολογούνται όλα τα αγαθά. Με το χρήμα, αποφεύγεται η χρήση συντελεστών παραγωγής στη διαδικασία της ανταλλαγής και πολλά, ανόμοια εμπορεύματα είναι πλέον συγκρίσιμα μεταξύ τους. (Γκίκας & Χύζ, 2016:20-21).

Ένα σημαντικό πλεονέκτημα της χρήσης του χρήματος είναι η μείωση του αριθμού των τιμών των αγαθών. Σε μια εμπράγματη οικονομία ο αριθμός των τιμών που μπορεί να πάρει ένα αγαθό, σε σύγκριση με τα υπόλοιπα προς ανταλλαγή, αυξάνεται δραματικά και προσδιορίζεται από τον τύπο: $P = \frac{N(N-1)}{2}$ όπου P ο αριθμός των δυνατών τιμών και N ο αριθμός των αγαθών. Για παράδειγμα, για 1.000 αγαθά, με τη χρήση του παραπάνω τύπου υπολογίζουμε $P = \frac{1000(1000-1)}{2} = 499.500$ τιμές (ανταλλαγές). Ωστόσο, με την εισαγωγή του χρήματος οι τιμές μειώνονται σε: $P = N-1$ και συνεπώς, στο παράδειγμά μας, θα υπολογίσουμε μόνο $P = 1.000-1=999$ τιμές. Σε μία σύγχρονη οικονομία, όπου εκατομμύρια συναλλαγές λαμβάνουν χώρα καθημερινά, η χρήση ενός κοινού μέτρου αξιών όπως το χρήμα κρίνεται απαραίτητη.

Γ) Το χρήμα ως μέσο αποθεματοποίησης του πλούτου

Στο διάστημα που μεσολαβεί από την πώληση ενός αγαθού μέχρι την αγορά κάποιου άλλου, το χρήμα αποσύρεται από την κυκλοφορία και κρατείται σαν περιουσιακό στοιχείο. Είναι το χρήμα το αγαθό – γέφυρα του παρόντος με το μέλλον αφού διαφυλάττει για αρκετό διάστημα αγοραστική δύναμη. Ως χρηματικό απόθεμα, το αγαθό αυτό, εκπληρώνει τη λειτουργία του μέσου θησαυρισμού. (Γκίκας & Χύζ, 2016:22-23).

Βέβαια, εδώ κρύβεται μια ιδιαιτερότητα του χρήματος, καθώς η συσσώρευση οποιουδήποτε άλλου εμπορεύματος θα έριχνε την αξία του, πράγμα που δεν συμβαίνει με το ίδιο. Το χρήμα, είναι αφηρημένος πλούτος διότι είναι το μοναδικό πράγμα που επιθυμούμε γενικά και οι κάτοχοί του μπορούν να ικανοποιήσουν όλες τις ανάγκες τους, οποιαδήποτε και εάν είναι η φύση τους. Αντιπροσωπεύει όλα τα άλλα πλούτη, όποτε συσσωρεύοντάς το μπορούμε δυνητικά να αποκτήσουμε όλα τα υπάρχοντα είδη πλούτου. (Μαρξ, 2016:209 – 210).

1.3 Η απλή και η ανεπτυγμένη εμπορευματική παραγωγή

Στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία, συμπεραίνουμε ότι πραγματοποιείται μια κύκλιση όπου το εμπόρευμα μετατρέπεται σε χρήμα με το οποίο αγοράζεται, στη συνέχεια, κάποιο άλλο εμπόρευμα. Η παραπάνω διαδικασία μπορεί να απεικονιστεί και ως εξής: $E - X - E$, όπου με E συμβολίζουμε το εμπόρευμα και με X το χρήμα.

Το εμπόρευμα, εδώ, υπάρχει αρχικά ως αξία χρήσης, μετατρέπεται σε ανταλλακτική αξία ή γενικό ισοδύναμο για να πάρει πάλι τη μορφή της αξίας χρήσης για την ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών. (Μαρξ, 2016:132). Το εμπόρευμα κατά τη διάρκεια που βρίσκεται στην χρηματική του μορφή αποκτά μια διαρκή υπόσταση, καθώς μπορεί πάντα και οπουδήποτε να είναι ανταλλάξιμο. Σε μια σύγχρονη οικονομία, λαμβάνουν χώρα άπειρες συναλλαγές. Κατά συνέπεια, καθεμιά ανταλλαγή του τύπου $E - X - E$, αποτελεί κρίκο σε μια αέναη αλυσίδα, όπου το τέρμα ενός κρίκου αποτελεί σημείο αφετηρίας κάποιου άλλου. (Μαρξ, 2016:138-141)

Σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης της απλής εμπορευματικής παραγωγής, το χρήμα μετατρέπεται σε κεφάλαιο και ο τύπος της κύκλισης του κεφαλαίου διαμορφώνεται ως εξής: $X - E - X'$, όπου X' η επαυξημένη χρηματική αξία. Πλέον, γίνεται αγορά κάποιου εμπορεύματος με σκοπό την πώληση με κέρδος και όχι απλή ανταλλαγή για ικανοποίηση αναγκών. Η διαφορά ανάμεσα στο X' και το αρχικό X ονομάζεται υπεραξία.

Η αύξηση του χρήματος, στη καπιταλιστική οικονομία είναι αυτή που το μετατρέπει σε κεφάλαιο. Στην απλή εμπορευματική οικονομία δεν μπορεί να δημιουργηθεί υπεραξία διότι υφίσταται μονάχα ανταλλαγή ισοδύναμων. Ο τύπος $X - E - X'$ παριστάνει, επίσης, μια αέναη αλυσίδα, με αλληλένδετους κρίκους, στην οποία όμως υπάρχει ένα σημείο αφετηρίας. (Λένιν, 2015:47).

1.4 Η πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου

Το χρήμα και το εμπόρευμα δεν είναι εξαρχής κεφάλαιο. Ιστορικά, μετατράπηκαν σε κεφάλαιο ύστερα από την υπόθεση μια πρωταρχικής συσσώρευσης.

Έτσι, το κεφάλαιο γεννιέται από το χρήμα. Εμφανίζεται πρώτα με τη χρηματική του μορφή, ως χρηματική περιουσία, εμπορικό κεφάλαιο. Σε ένα ορισμένο υψηλό επίπεδο ανάπτυξης της εμπορευματικής παραγωγής, η συσσώρευση ενός χρηματικού ποσού στα χέρια κάποιων ατόμων, γίνεται η πρώτη προϋπόθεση για τη γέννηση του κεφαλαίου. (Λένιν, 2015:49).

Η πρωταρχική συσσώρευση, λοιπόν, προηγείται του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και δεν αποτελεί αποτέλεσμά του αλλά αφετηρία του. Η μέθοδος με την οποία συντελέστηκε αυτή η συσσώρευση κάθε άλλο παρά ειδυλλιακή μπορεί να χαρακτηριστεί. Βασική προϋπόθεση ήταν ο χωρισμός του παραγωγού από τα μέσα παραγωγής. Κατά την περίοδο που καταργούταν η φεουδαρχία, οι αγρότες διώχτηκαν από τα χωράφια τους. Μετατράπηκαν μαζί με τους βιοτέχνες του χωριού σε ανέστιους και περιπλανώμενους. Οι δουλοπάροικοι παύοντας να είναι δεμένοι με τη γη τους και υποτελείς στους φεουδάρχες, δεν κατέχουν πια μέσα παραγωγής και συντήρησης παρά μόνο την ικανότητά τους να εργαστούν. Όμως για να μπορέσουν να πουλήσουν το μοναδικό τους αυτό εμπόρευμα, την εργατική τους δύναμη, έπρεπε να απελευθερωθούν από την κυριαρχία των συντεχνιών, των κανονισμών τους και άλλους περιορισμούς που επέβαλλε η φεουδαρχική διάρθρωση της κοινωνίας.

Το ιστορικό προτσές μετατροπής των παραγωγών σε ελεύθερους εργάτες εμφανίζεται σαν απελευθέρωση από τη φεουδαρχία, τον συντεχνιακό εξαναγκασμό και τα εξοργιστικά προνόμιά τους. Η κοινωνία απελευθερώνεται από την μικρή εμπορευματική παραγωγή που δεν μπορεί πλέον να συμβαδίσει με τις ανάγκες μιας ταχέως αναπτυσσόμενης εμπορευματικής οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, μια νέα τάξη άρχισε να σχηματίζεται, αυτή των κεφαλαιοκρατών. Αποτελούταν κυρίως από εμπόρους που συσσώρευσαν σημαντικά ποσά με όχι και τόσο αθώα μέσα, ληστεύοντας αποικίες, κλέβοντας φόρους, με τη μέθοδο των τοκογλυφικών δανείων κλπ. (Μαρξ, 2000: 14-19).

Κάποια στιγμή, οι κάτοχοι των δύο αυτών διαφορετικών εμπορευμάτων, του χρήματος και των μέσων παραγωγής και συντήρησης από τη μια και της εργατικής δύναμης από την άλλη, έρχονται σε επαφή με αποτέλεσμα να μπει σε κίνηση ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής. Οι πρώτοι θέλουν να αγοράσουν ξένη εργατική δύναμη με σκοπό να αξιοποιήσουν το ποσό της αξίας που έχουν συγκεντρώσει και οι δεύτεροι μην κατέχοντας πλέον μέσα συντήρησης των ίδιων και των οικογενειών τους είναι πρόθυμοι και ελεύθεροι να πουλήσουν το μοναδικό εμπόρευμα που έχουν, την εργατική τους δύναμη. (Μαρξ, 2000:15-16)

Βασικός μοχλός όμως για την ιστορική εγκαθίδρυση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής υπήρξε η βία. Ξαφνικά και βίαια μεγάλες μάζες ανθρώπων αποσπώνται από τα μέσα ύπαρξής τους και πετιούνται στην αγορά εργασίας. «Και η ιστορία αυτής της απαλλοτριώσής τους είναι γραμμένη στα χρονικά της ανθρωπότητας με γράμματα από αίμα και φωτιά». Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Αγγλίας όπου υπήρξε καταστροφή ολόκληρων χωριών. Εκεί, οι αγρότες και οι βιοτέχνες μετατράπηκαν απότομα σε ανέστιους περιπλανώμενους. (Μαρξ, 1978:740, τόμος1)

Η μάζα, όμως, όλων αυτών των προλετάρων δεν μπορούσε να απορροφηθεί το ίδιο άμεσα από την ανερχόμενη μανιφακτούρα. Οι περισσότεροι έγιναν εγκληματίες και ήρθαν αντιμέτωποι με την αιματηρή νομοθεσία, στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, η οποία περιλάμβανε από φυλακίσεις και ακρωτηριασμούς μέχρι και θανατική ποινή. Από την άλλη πλευρά, η αστική τάξη που μόλις γεννιόταν, χρησιμοποίησε προς όφελος της την κρατική εξουσία. Ωστόσο, με την αύξηση της συσσώρευσης του κεφαλαίου, αυξάνεται και η ζήτηση της μισθωτής εργασίας, απορροφώντας μεγάλο μέρος του πληθυσμού αυτού, θέτοντας σε κίνηση τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής που θα εξεταστεί παρακάτω. (Μαρξ, 2000:53-68)

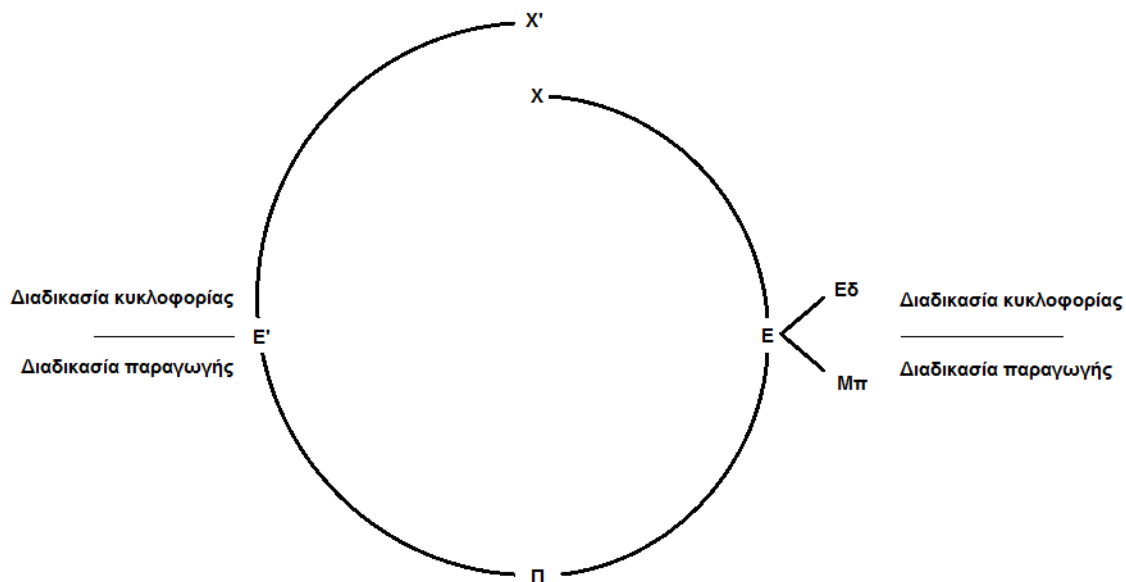
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

2.1 Ο Γενικός τύπος της κύκλισης του χρηματικού κεφαλαίου

Το κοινωνικό, δηλαδή το κεφάλαιο σαν κοινωνική σχέση ανάμεσα στους κατόχους μέσω παραγωγής και στους μισθωτούς εργάτες ενδύεται διάφορες μορφές. Μπορεί να αποτελεί βιομηχανικό κεφάλαιο, εμπορευματικό κεφάλαιο ή τραπεζικό κεφάλαιο. Παρ' όλο που η υπεραξία παράγεται στην σφαίρα της παραγωγικής διαδικασίας και σχετίζεται με το βιομηχανικό κεφάλαιο, οι άλλες δύο μορφές του παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην διαδικασία της κύκλισης του κεφαλαίου, που αποτελεί τον βασικό τρόπο αύξησης του συνολικού κεφαλαίου. Η διαδικασία της κυκλοφορίας μπορεί να αποτυπωθεί ως εξής:

Εικόνα 1: Η κύκλιση του χρηματικού κεφαλαίου

Η αφετηρία της κύκλισης είναι το χρήμα, δηλαδή το κεφάλαιο στη χρηματική του μορφή. Ο κάτοχος του χρήματος, αγοράζει αρχικά δύο ιδιαίτερα εμπορεύματα

(E), μέσα παραγωγής (Μπ) και εργατική δύναμη (Eδ), με σκοπό την αξιοποίηση της αξίας που κατέχει και κίνητρο την αύξηση του πλούτου του.

Αφού αγοραστούν αυτοί οι δύο παραγωγικοί συντελεστές, το κεφάλαιο αλλάζει μορφή και μετατρέπεται σε παραγωγικό κεφάλαιο. Στο στάδιο αυτό, διακόπτεται η διαδικασία της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, και ξεκινά η παραγωγική διαδικασία (Π) όπου πραγματοποιείται αύξηση της αξίας, δηλαδή παραγωγή υπεραξίας. Το αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας είναι τα εμπορεύματα (E'), τα οποία εμπεριέχουν εκτός από την αρχική αξία του κεφαλαίου που τέθηκε σε κίνηση και την υπεραξία. Το κεφάλαιο έχει, στην παρούσα αυτή φάση της κίνησής του, τη μορφή του εμπορεύματος. Είναι με άλλα λόγια εμπορευματικό κεφάλαιο. (Μαρξ, 2013, 23-24, τόμος 2)

Ο καπιταλιστής αύξησε την αξία που έβαλε σε κυκλοφορία αλλά δεν μπορεί να αρκεστεί σε αυτό διότι η μορφή του εμπορευματικού κεφαλαίου δεν είναι εκμεταλλεύσιμη από τον ίδιο, ούτε ως αξία χρήσης ούτε ως μέσο παραγωγής. Το επόμενο βήμα, με σκοπό την πραγματοποίηση της υπεραξίας προς όφελος του, είναι η μετατροπή του εμπορευματικού κεφαλαίου (E') και πάλι σε χρηματικό κεφάλαιο (X'), επαυξημένο πλέον με το ποσό της υπεραξίας που παράχθηκε. (Σεγκάλ, 2016:152-153)

Πιο αναλυτικά, η διαδικασία της κύκλισης του συνολικού κεφαλαίου μπορεί να χωριστεί σε τρία στάδια.. Κατά την ανάλυση των μορφών που περιβάλλεται το κεφάλαιο γίνεται, από τον Μαρξ, αφαίρεση των περιστατικών που δεν έχουν σχέση με την αλλαγή μορφών ή τον σχηματισμό του κεφαλαίου. Για τον λόγο αυτό, γίνεται η υπόθεση ότι τα εμπορεύματα πωλούνται στις αξίες τους, με αμετάβλητους όλους τους άλλους όρους. Δεν λαμβάνονται υπόψη οι τυχόν αξιακές αλλαγές που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια του προτσές της κύκλισης. (Μαρξ, 2013:24, τόμος 2)

2.2 Πρώτο στάδιο. X – E

Στο στάδιο αυτό, ένα ορισμένο χρηματικό ποσό μετατρέπεται σε μια ποσότητα εμπορευμάτων, μέσω παραγωγής (Μπ) και εργατικής δύναμης (Eδ). Τα εμπορεύματα αυτά, που αλλάζουν την θέση τους με το χρήμα, προορίζονται για μια

ξεχωριστή χρήση. Αυτή η χρήση είναι, που πέρα από την γενική εμπορευματική κυκλοφορία, τους προσδίδει και ένα λειτουργικά καθορισμένο τμήμα στην αυτοτελή κίνηση ενός ατομικού κεφαλαίου.

Τα μέσα παραγωγής ανήκουν στην καθαυτό αγορά εμπορευμάτων ενώ η εργατική δύναμη ανήκει στην αγορά εργασίας. Εκτός από την ποσότητα του χρήματος που θα δαπανήσει ο κεφαλαιοκράτης για την αγορά και των δύο παραπάνω στοιχείων, σημαντικό ρόλο παίζει και η ποσοτική σχέση μεταξύ τους. Συνεπώς, η ποσότητα και οι διαστάσεις των μέσων παραγωγής πρέπει να βρίσκονται σε σωστή αναλογία έναντι της μάζας της εργασίας που θα τα χρησιμοποιήσει. Πρέπει εξαρχής να έχει υπολογιστεί η μάζα των μέσων παραγωγής ώστε να απορροφήσει όλη τη μάζα της προσφερόμενης σε κάθε περίπτωση εργασίας, για να μετατραπούν εντέλει σε προϊόν. Σε διαφορετική περίπτωση, μια έλλειψη μέσων παραγωγής σε σχέση με την διαθέσιμη εργασία δε θα ωφελούσε τον αγοραστή της. Ενώ μια περίσσεια μέσων παραγωγής αναλογικά με την ποσότητα εργασίας δε θα οδηγούσε σε κορεσμό από την χρησιμοποίησή τους για την παραγωγή προϊόντος, δηλαδή δεν θα μετατρέπονταν σε προϊόν.

Ο αγοραστής μέσων παραγωγής και εργατικής δύναμης διαθέτει παραγωγικούς συντελεστές, που είναι σε θέση να λειτουργήσουν σαν κεφάλαιο και να δημιουργήσουν αξία μεγαλύτερη από την δική τους, δηλαδή υπεραξία. Το χρηματικό κεφάλαιο παίρνει εδώ τη μορφή του παραγωγικού κεφαλαίου. Σαν χρηματικό κεφάλαιο βρίσκεται ωστόσο σε μία κατάσταση που μπορεί να εκπληρώνει χρηματικές λειτουργίες στην κυκλοφορία $X - E$. Η παραπάνω κυκλοφορία είναι στην ουσία μία αγοροπωλησία, ενός ξεχωριστού εμπορεύματος, μεταξύ του κεφαλαιοκράτη από τη μια και του εργάτη από την άλλη. Ο πρώτος αγοράζει την εργατική δύναμη ($Eδ$) που πουλάει ο δεύτερος και σαν αντάλλαγμα του δίνει τον μισθό εργασίας εκφρασμένο σε χρήμα. Από την πλευρά του πωλητή – εργάτη, η εμπορευματική κυκλοφορία ισχύει αντίστροφα καθώς πουλάει το εμπόρευσμά του ($Eδ$) έναντι κάποιου χρηματικού ποσού, του μισθού του (Δ). Στην συνέχεια, χρησιμοποιεί τον μισθό του για την αγορά ποσότητας εμπορευμάτων που ικανοποιούν τις ανάγκες του. Ο τύπος της εμπορευματικής κυκλοφορίας μπορεί να εκφραστεί και ως εξής από την πλευρά του εργάτη: $\Delta - X - E$.

Κατά την μαρξιστική θεωρία, η εργατική δύναμη θεωρείται ένα ξεχωριστό εμπόρευμα. Ξεχωρίζει διότι είναι το μοναδικό εμπόρευμα που όταν χρησιμοποιηθεί παράγει αξία μεγαλύτερη από την δική του. Βέβαια, βασική προϋπόθεση είναι να έρθει σε επαφή με τα μέσα παραγωγής από τα οποία αποσπάστηκε βίαια, όπως αναφέρθηκε στον πρώτο κεφάλαιο. Απαραίτητος κοινωνικός όρος της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι εργάτες ελεύθεροι από μέσα παραγωγής και εργάτες ελεύθεροι να πωλούν την εργατική τους δύναμη. Η ύπαρξη των όρων αυτών είναι η αιτία που διαφοροποιεί το χρήμα ως χρήμα από το χρήμα ως κεφάλαιο, εκφρασμένο στην χρηματική του μορφή.

Στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία με την απουσία των παραπάνω κοινωνικών όρων το χρήμα εκπλήρωνε μονάχα τις χρηματικές του λειτουργίες. Ενώ με τους κεφαλαιοκρατικούς όρους σε ισχύ, το χρήμα παράλληλα από τις λειτουργίες αυτές αποτελεί χρηματικό κεφάλαιο. Με αυτόν μόνο τον όρο μπορεί η πράξη $X - E$ να παρουσιαστεί σαν μετατροπή του χρηματικού κεφαλαίου (X) σε παραγωγικό (Π), $X - E \dots \Pi \dots$ (Μαρξ, 2013:24-32, τόμος 2).

2.3 Δεύτερο στάδιο. Παραγωγικό κεφάλαιο

Στο παρόν στάδιο διακόπτεται η κεφαλαιακή κυκλοφορία που έχει προκαταβληθεί με χρηματική μορφή. Το παραγωγικό πλέον κεφάλαιο μπαίνει στην κατανάλωση. Ο κεφαλαιοκράτης κατέχει δύο είδη εμπορευμάτων εκ των οποίων το ένα, την εργατική δύναμη δεν μπορεί να την πουλήσει με την μορφή εμπορεύματος διότι οι εργάτες δεν είναι δούλοι του αλλά πωλητές της εργατικής τους δύναμης. Ο μοναδικός τρόπος χρησιμοποίησής της είναι η εργασία. Οι εργάτες του παρέχουν την εργασία τους κάνοντας χρήση των μέσων παραγωγής του. Ο κάτοχος του αρχικού χρηματικού ποσού, μπαίνει από την σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας στην σφαίρα της παραγωγής και γίνεται τώρα εμπορευματοπαραγωγός. Ο εργάτης με τη σειρά του, πληρώνεται τον μισθό του, τον οποίο καταναλώνει στην αγορά των μέσων συντήρησής του.

Η κατάσταση αυτή προϋποθέτει ένα υψηλό επίπεδο ανάπτυξης της εμπορευματικής παραγωγής, καθώς υπάρχει υψηλή ζήτηση ποικίλων εμπορευμάτων. Από εξειδικευμένα μέσα παραγωγής που ζητούν οι κάτοχοι του κεφαλαίου, μέχρι τα

αγαθά που χρειάζεται ο εργάτης για να καλύψει τις ανάγκες του. Τα μέσα παραγωγής, μπορεί να αποτελούν προϊόντα παραγωγής για τον κλάδο που έχουν τα ίδια παραχθεί, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν εμπορεύματα για τον κλάδο που τα ζητεί προς χρήση.

Τόσο ο μισθός όσο και τα μέσα παραγωγής αγοράζονται με χρήμα, συνεπώς το κεφάλαιο λειτουργεί σαν χρηματικό κεφάλαιο σε πλατιά κλίμακα. Τα μέσα παραγωγής και η εργατική δύναμη διακρίνονται το ένα από το άλλο σαν σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο, σύμφωνα με τον διαφορετικό ρόλο που έχει το καθένα στο προτσές παραγωγής. Ακόμη, τα μέσα παραγωγής παραμένουν κεφάλαιο στα χέρια του κεφαλαιοκράτη ακόμη και έξω από την παραγωγική διαδικασία, ενώ η εργατική δύναμη μόνο μέσα στην παραγωγή γίνεται κεφάλαιο. Τέλος, το προϊόν που εξάγεται από την παραγωγική διαδικασία εμπεριέχει πέρα από την αρχική αξία του κεφαλαίου που εισήχθη και μια επιπλέον αξία, την υπεραξία. (Μαρξ, 2013:32-36, τόμος 2)

2.4 Τρίτο στάδιο. $E' - X'$

Το εμπόρευμα που εξέρχεται του προτσές της παραγωγής, γίνεται εμπορευματικό κεφάλαιο. Σ' αυτή τη μορφή το κεφάλαιο μπορεί να εκπληρώσει μόνο την εμπορευματική του λειτουργία. Τα προϊόντα αυτά, αφού πωληθούν στην αγορά για την οποία εξ' αρχής προορίζονταν, μετατρέπονται σε χρήμα. Διαγράφουν την κίνηση $E - X$, μια κίνηση αντίθετη της αρχικής $X - E$. Κατά την κίνηση $E - X$, το εμπόρευμα λειτουργεί σαν κεφάλαιο, εφόσον αυτόν τον χαρακτήρα φέρνει ήδη από την παραγωγική διαδικασία, πριν ξεκινήσει η κυκλοφορία του.

Στην πραγματικότητα, ο τύπος είναι $E' - X'$, σημαίνει ότι από την παραγωγή εξέρχεται τελικά ένα εμπόρευμα επαυξημένης αξίας. Πέρα από την αρχική αξία των συντελεστών παραγωγής που αναλώθηκαν, το προϊόν φέρει και μια επιπλέον αξία, την υπεραξία. Στην εμπορευματική μορφή του κεφαλαίου αυτή η υπεραξία συμβολίζεται με ϵ , ενώ στην χρηματική με χ . Κατά συνέπεια ο τύπος $E' - X'$ μπορεί να εκφραστεί και ως εξής: $(E + \epsilon) - (X + \chi)$. Το E' αποτελείται από κεφαλαιακή αξία και υπεραξία, για τον συγκεκριμένο παραγωγό και το ατομικό του κεφάλαιο.

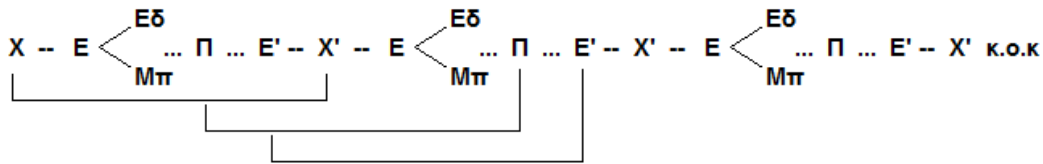
Με την πράξη $E' - X'$ δεν περιγράφεται μονάχα η πώληση ενός εμπορεύματος και η αλλαγή της μορφής του σε χρηματική, αλλά στο στάδιο αυτό της κύκλωσης,

γίνεται η πραγματοποίηση της κεφαλαιακής αξίας. Τόσο της αρχικής όσο και της υπεραξίας, που έχει προκύψει. Ωστόσο, για όσο καιρό το εμπόρευμα μένει απούλητο σταματάει το προτσές παραγωγής προϊόντος και δεν δημιουργείται αξία. Η ποσότητα των παραγμένων εμπορευμάτων που θα καταφέρουν να πωληθούν τελικά και να πραγματοποιήσουν την κίνηση $E' - X'$ είναι καθοριστικός παράγοντας. Από την μάζα των προϊόντων που θα πωληθούν εξαρτάται το εάν θα πραγματοποιηθεί ολόκληρη η υπεραξία ή εάν θα καλυφθεί απλώς το αρχικό κεφάλαιο, στο σύνολο του ή ακόμη και σ' ένα μέρος του.

Ο Μάρξ κάνει ξεκάθαρο το γεγονός ότι η υπεραξία παράχθηκε στο προτσές της παραγωγής και στο τρίτο στάδιο η υπεραξία αυτή πραγματοποιείται, μαζί με την αρχική κεφαλαιακή αξία. Οι δύο αξίες μεταμορφώνονται σε χρηματικό κεφάλαιο. Όμως η κυκλοφοριακή πράξη $E' - X'$ δεν είναι ενιαία για τις αξίες αυτές, αφού περιγράφει μεταμορφώσεις διαφορετικού σταδίου για την καθεμιά. Για την κεφαλαιακή αξία αποτελεί επιστροφή στην αρχική χρηματική της μορφή, ενώ η υπεραξία για πρώτη φορά παίρνει αυτή την μορφή, σαν αποτέλεσμα της πώλησης του εμπορεύματος. Η χρηματική μορφή παίζει λοιπόν εδώ διπλό ρόλο. Είναι παλινδρομική μορφή της προκαταβλημένης με τη μορφή χρήματος αξίας, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και την πρώτη αλλαγή μορφής για την υπεραξία, που από εμπόρευμα γίνεται για πρώτη φορά χρήμα. Η κεφαλαιακή αξία και η υπεραξία ($X + \chi$) υπάρχουν τώρα στην χρηματική τους μορφή, δηλαδή έχουν τη μορφή του γενικού ισοδύναμου.

Στο τέλος του τρίτου σταδίου, έχει ολοκληρωθεί μια κύκλιση του χρηματικού κεφαλαίου. Το κεφάλαιο έχει επιστρέψει στην αρχική του μορφή και σε αυτήν την μορφή είναι σε θέση να αποτελέσει αφετηριακό στοιχείο μιας νέας κύκλισης. Το αρχικό χρηματικό κεφάλαιο X βγαίνει από την πρώτη κίνηση επαυξημένο X' , με μια υπεραξία χ . Στην συνέχεια, το X' θα λειτουργήσει ως X , δηλαδή προκαταβλημένη κεφαλαιακή αξία, για να ξεκινήσει εκ νέου μια άλλη κύκλιση. Το χρήμα παρήγαγε περισσότερο χρήμα, το οποίο αμέσως λειτουργεί εκ νέου σαν χρηματικό κεφάλαιο αντί να παγιωθεί σε αυτή του την μορφή. Οι κυκλήσεις του χρηματικού κεφαλαίου είναι άπειρες και ο παρακάτω τύπος μπορεί λίγο μονάχα να περιγράψει την πολυπλοκότητα μιας σύγχρονης οικονομίας. (Μαρξ, 2013:36-46, τόμος 2).

Εικόνα 2 : Τύπος αένας κύκλισης του χρηματικού κεφαλαίου

2.5 Τα άλλα δυο σχήματα του προτσές της συνολικής κίνησης

Στην παρούσα μελέτη γίνεται ανάλυση της κύκλισης του χρηματικού κεφαλαίου. Ωστόσο, ο Μαρξ αναλύει εξίσου την κύκλιση του παραγωγικού και του εμπορευματικού κεφαλαίου, παίρνοντας ως αφετηρία την εκάστοτε μορφή στην οποία είναι εκφρασμένη η κεφαλαιακή αξία.

Έτσι, η κύκλιση του παραγωγικού κεφαλαίου έχει το γενικό τύπο: Π...Ε' - Χ - Ε...Π, που δείχνει την συνεχώς ανανεούμενη λειτουργία του παραγωγικού κεφαλαίου, την περιοδική παραγωγή υπεραξίας. Εδώ, η κίνηση ξεκινά με την παραγωγική μορφή του κεφαλαίου, στην οποία και επιστρέφει στο τελευταίο άκρο. Η εμπορευματική κυκλοφορία εμφανίζεται, στο σχήμα αυτό, μονάχα σαν μεσολαβητής της συνεχούς αναπαραγωγής. Το εμπορευματικό κεφάλαιο διαγράφει και αυτό την κύκλισή του, που περιγράφεται από τον τύπο: Ε' - Χ' - Ε...Π...Ε'. Εδώ η κίνηση ξεκινά με ένα εμπόρευμα που έχει βγει από μια προηγούμενη κύκλιση και μπορεί να είναι για παράδειγμα μέσα παραγωγής. Το Ε' που αρχίζει την κίνηση σαν εμπορευματικό κεφάλαιο εμπεριέχει πέρα από κεφαλαιακή αξία και υπεραξία, αφού αποτελεί προϊόν κάποιας άλλης κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Εάν η παραγωγή είναι διευρυμένη το τελικό Ε' θα είναι μεγαλύτερο από το αρχικό.

Ωστόσο, η επανάληψη της κύκλισης με τη μια μορφή προϋποθέτει την διάλυση της κίνησης των άλλων μορφών. Οπότε η διαφορά μεταξύ των σχημάτων δεν είναι τόσο ουσιαστική. Η διαφορά αυτή υπάρχει μόνο όταν εξετάζεται η κύκλιση των διαφόρων ατομικών βιομηχανικών κεφαλαίων. Στην πραγματικότητα όμως οι τρεις μορφές κίνησης του κεφαλαίου, συντελούνται αδιάκοπα η μία δίπλα στην άλλη. Κατά συνέπεια, η συνολική κύκλιση, αποτελεί ενότητα των τριών σχημάτων. Για να

εξετάσουμε ξεχωριστά τα τρία παραπάνω σχήματα κάναμε ακόμη την υπόθεση πως η κεφαλαιακή αξία σε όλο της το μέγεθος περιβάλλεται μία και μοναδική μορφή, την χρηματική, την παραγωγική ή την εμπορευματική. Η συνεχής ροή όμως της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, σημαίνει ότι υπάρχει κεφάλαιο ταυτόχρονα σε όλα τα στάδια της κύκλισης και επομένως σε όλες τις μορφές. (Μαρξ, 2013:98-100, τόμος 2).

2.6 Η αυτονόμηση των μορφών που περιβάλλεται το κεφάλαιο

Κατά τη διάρκεια της κύκλισης, η διαδικασία της κυκλοφορίας αυτονομείται από αυτή της παραγωγής. Η συνεχής ροή της αναπαραγωγής του κεφαλαίου προϋποθέτει ότι το εμπορευματικό κεφάλαιο μετατρέπεται απευθείας σε χρήμα, για να ξεκινήσει ένας νέος κύκλος παραγωγής. Στην πραγματικότητα όμως, μπορεί να μεσολαβήσει αρκετό διάστημα μέχρι να πουληθούν τα παραγμένα εμπορεύματα και έτσι διακόπτεται κατά συνέπεια και η παραγωγή από τον βιομήχανο.

Επειδή όμως η συνεχής αναπαραγωγή αξίας και υπεραξίας είναι ζωτικής σημασίας για την καπιταλιστική οικονομία, το πρόβλημα αυτό παρακάμφθηκε με την εμφάνιση των εμπόρων. Οι έμποροι υπήρχαν πολύ πριν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, από τότε που αγόραζαν τα εμπορεύματα των μικρών παραγωγών. Ωστόσο, εδώ παίζουν έναν βοηθητικό ρόλο για το βιομηχανικό κεφάλαιο. Αγοράζουν τα εμπορεύματα που έχουν βγει από την παραγωγική διαδικασία με σκοπό να τα πουλήσουν έπειτα στον καταναλωτή. Με τον τρόπο αυτό, ο βιομήχανος καπιταλιστής εξασφαλίζει το χρηματικό κεφάλαιο και μπορεί να συνεχίσει αδιάκοπα την παραγωγή. Η διαδικασία της κυκλοφορίας συνεχίζεται από τον έμπορο. Αυτός θα φροντίσει να μετατρέψει το εμπορευματικό κεφάλαιο σε χρηματικό, με την πώληση των προϊόντων. Από μόνος του ο βιομήχανος θα ήταν αναγκασμένος ή να διακόψει την παραγωγή ή να διαθέτει ένα συμπληρωτικό κεφάλαιο σε χρηματική μορφή. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι για τον βιομήχανο είναι πιο εύκολο να αγοράσει εργατική δύναμη και μέσα παραγωγής απ' ό,τι να διαθέσει το τελικό εμπόρευμα. Άρα το αναγκαίο διάστημα για τη μετατροπή του χρηματικού κεφαλαίου σε παραγωγικού υποθέτουμε ότι είναι εξαιρετικά μικρό.

Ο έμπορος εξαλείφει την ανάγκη ύπαρξης ενός συμπληρωματικού κεφαλαίου. Το εμπορευματικό κεφάλαιο αυτονομείται και πλέον ονομάζεται εμπορικό κεφάλαιο, για να ξεχωρίζει από το βιομηχανικό που ανήκει σε άλλον καπιταλιστή. Η κίνηση του εμπορικού κεφαλαίου είναι βέβαια ένα μέρος της κύκλισης του βιομηχανικού κεφαλαίου. Ο χωρισμός αυτός όμως έχει σημασία για την καπιταλιστική παραγωγή καθώς οι έμποροι συγκεντρώνουν πολλά προϊόντα, επιταχύνουν την κυκλοφορία τους και μειώνουν την ανάγκη για ύπαρξη συμπληρωματικού κεφαλαίου. Γίνεται με τον τρόπο αυτό ένας καταμερισμός στις λειτουργίες της κίνησης του κεφαλαίου. Το εμπορικό κεφάλαιο αυτονομείται αλλά παραμένει άρρηκτα συνδεδεμένο με την κίνηση του βιομηχανικού.

Πέρα απ' την εμπορευματική μορφή που δημιούργησε τους εμπόρους ως ξεχωριστή ομάδα καπιταλιστών, έτσι και η χρηματική μορφή του κεφαλαίου έγινε η βάση για τον σχηματισμό των τραπεζιτών – καπιταλιστών. Οι τραπεζίτες έχουν ως ρόλο τη συγκέντρωση χρήματος – κεφαλαίου, το οποίο στη συνέχεια κατανέμουν στις άλλες ομάδες κεφαλαιοκρατών, κυρίως με τη μορφή δανείων. Το χρηματικό κεφάλαιο που δανείζεται ονομάζεται πιστωτικό κεφάλαιο. Οι δανειστές δεν εκτελούν την πράξη αυτή κατά σύμπτωση αλλά ως μοναδική μορφή αξιοποίησης του κεφαλαίου τους. Δανείζουν όχι μόνο τα ίδια τους κεφάλαια αλλά και αυτά που έχουν συγκεντρώσει είτε απ' τα αποθεματικά των βιομήχανων και των εμπόρων είτε απ' τις οικονομίες των μικροκαταθετών. Οι τράπεζες συγκεντρώνουν αυτά τα προσωρινά διαθέσιμα ποσά και τα δανείζουν μαζί με τα τυχόν ίδια κεφάλαια τους, με αντάλλαγμα τον τόκο. Το πιστωτικό κεφάλαιο ενδύεται μόνο την χρηματική μορφή και ο τύπος κύκλισής του είναι $X - X'$. Φαίνεται εδώ σαν η πηγή του τόκου να είναι το ίδιο το χρήμα, στρέβλωση που θα αναλυθεί παρακάτω.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα στάδια από τα οποία περνάει το κεφάλαιο κατά την διαδικασία της κύκλισης δημιουργούν διάφορες, διασπασμένες μορφές κεφαλαίου. Το βιομηχανικό, το εμπορικό και το τραπεζικό κεφάλαιο. Επομένως η κύκλιση του κεφαλαίου μπορεί είναι μια ενιαία κίνηση, που ωστόσο περνάει από μορφές αυτόνομες η μία από την άλλη. Η ενότητα αυτή της κίνησης, βέβαια, είναι δυνατόν να διασπαστεί εξαιτίας της αναρχίας που επικρατεί στην καπιταλιστική παραγωγή και τότε οι κρίσεις κάνουν την εμφάνισή τους. (Σεγκάλ, 2016:155-157)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΥΠΕΡΑΞΙΑ

3.1 Η εμφάνιση της υπεραξίας

Όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, ο κάτοχος χρηματικού κεφαλαίου αγοράζει τα εμπορεύματα: μέσα παραγωγής και εργατική δύναμη, θέτει σε εφαρμογή την παραγωγική διαδικασία και στο τέλος έχει το κεφάλαιό του μετασχηματισμένο σε νέα εμπορεύματα. Η αξία των τελικών αυτών εμπορευμάτων είναι μεγαλύτερη από την αρχική γιατί εμπεριέχει μια πρόσθετη αξία, την υπεραξία. Στη συνέχεια, με την πώληση των νέων εμπορευμάτων, το εμπορικό κεφάλαιο επιστρέφει στην αρχική του χρηματική μορφή. Η διαδικασία της κύκλισης του κεφαλαίου είναι απαραίτητη για την αύξηση της αξίας του. Το πέραςμα απ' όλα τα στάδια και τις μορφές του είναι αναγκαίο. Ωστόσο η υπεραξία δημιουργείται ακριβώς στο στάδιο της παραγωγής. Εκεί αυξάνεται η αξία των εμπορευμάτων που εισέρχονται στην παραγωγή. Τι είναι όμως και πως παράγεται η υπεραξία;

Αρκετοί οικονομολόγοι ισχυρίζονται πως ο καπιταλιστής πουλάει το εμπόρευμα σε τιμή μεγαλύτερη από αυτή της αγοράς, δηλαδή πάνω από την αξία του. Έτσι όμως γεννάται το ερώτημα από ποιον αγοράζει ο ίδιος τα εμπορεύματά του; Εάν ο εν λόγω πωλητής με σκοπό το κέρδος πουλάει και αυτός τα εμπορεύματά του πάνω από την αξία τους; Ο πρώτος πουλάει το εμπόρευμά του σε αξία μεγαλύτερη αλλά από την άλλη πλευρά αγοράζει εμπορεύματα πάνω από την αξία τους. Ως αποτέλεσμα, ό,τι κερδίζει με την πώληση το χάνει έπειτα με την αγορά. Μπορεί κατ' εξαίρεση αυτό να συμβεί και κάποιος να πουλήσει ένα εμπόρευμα πάνω από την αξία του, αλλά ταυτόχρονα είναι αδύνατον με αυτόν τον τρόπο όλοι οι καπιταλιστές να αυξήσουν το ποσό των αξιών που κυκλοφορούν. Δεν είναι εφικτό το σύνολο των καπιταλιστών μιας χώρας να εξαπατά τον εαυτό του. (Ενγκελς,2014:332) Στην περίπτωση αυτή, ο ανταγωνισμός θα οδηγούσε όλες τις τιμές σε ένα ελάχιστο επίπεδο, πολύ κοντά στην αξία του εμπορεύματος. Έτσι, χωρίς τίποτα να μπορεί τελικά να πουληθεί πάνω από την αξία του, κανένας δεν μπορεί να βγάλει

συστηματικά κέρδος από την ανταλλαγή εμπορευμάτων και μόνο. Αντίθετα, ο Μαρξ ισχυρίζεται ότι η υπεραξία πραγματοποιείται όταν τα εμπορεύματα πωλούνται ακριβώς στην αξία τους γιατί τα κέρδη δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της παραγωγής. (Βαρουφάκης, 2007:51)

Το μυστικό βρίσκεται σ' ένα από τα δύο εμπορεύματα που εισέρχονται στην παραγωγή, στην εργατική δύναμη. Η εργατική δύναμη είναι ένα ιδιαίτερο είδος εμπορεύματος. Αγοράζοντας μέσα παραγωγής γνωρίζουμε την αξία τους που είναι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας που χρειάστηκε για την παραγωγή τους. Αλλά πως καθορίζεται η αξία της εργατικής δύναμης όταν μισθώνεται ένας εργάτης;

3.2 Εργατική δύναμη – αξία χρήσης της και αξία

Με τον όρο εργατική δύναμη εννοούμε την ικανότητα ενός ατόμου για εργασία. Με άλλα λόγια το σύνολο των φυσικών και πνευματικών ικανοτήτων που υπάρχουν σε έναν άνθρωπο και τις χρησιμοποιεί όταν εκτελεί παραγωγική εργασία. Το εμπόρευμα δεν είναι ο εργάτης, όπως συνέβαινε για παράδειγμα στη δουλειά, αλλά η εργατική του δύναμη. Αυτήν πουλάει στον καπιταλιστή με αντάλλαγμα ένα συμφωνημένο ποσό. Όπως όλα τα εμπορεύματα έτσι και η εργατική δύναμη έχει αξία και αξία χρήσης.

Συχνά, η εργατική δύναμη συγχέεται με την εργασία. Η εργασία είναι η εργατική δύναμη που χρησιμοποιείται, είναι το ξόδεμα της. Η εργατική δύναμη είναι η ικανότητα προς εργασία, ασχέτως αν τελικά το άτομο εργάζεται ή όχι (π.χ. άνεργος). Η κατανάλωση εργατικής δύναμης, δηλαδή η εργασία δημιουργεί αξία. Άρα η αξία χρήσης της συνδέεται με το γεγονός ότι παράγει αξία.

Η αξία της εργατικής δύναμης, όπως και κάθε άλλου εμπορεύματος, καθορίζεται από τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο που δαπανήθηκε για την παραγωγή της. Πώς παράγεται όμως η εργατική δύναμη; Η εργατική δύναμη που ξόδεψε ένας εργάτης πρέπει να αποκατασταθεί. Η αποκατάσταση αυτή γίνεται με την κατανάλωση μιας ορισμένης ποσότητας μέσω συντήρησης όπως τροφή, κατοικία, θέρμανση κλπ. Τα μέσα συντήρησης που καταναλώνει ένας εργάτης, για την παραγωγή της εργατικής του δύναμης, είναι επί τω πλείστον προϊόντα που έχουν παραχθεί από

άλλους εργάτες. Συνεπώς, η αξία τους είναι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας για την παραγωγή τους. Παράλληλα, η αξία της εργατικής δύναμης, αφού για να αναπαραχθεί χρειάζεται μέσα συντήρησης, θα είναι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος παραγωγής των μέσων αυτών.

Η ποιότητα και η ποσότητα των αναγκαίων μέσων συντήρησης ενός εργάτη καθορίζεται από ποικίλους παράγοντες ανάλογα με τη χώρα και την ιστορική περίοδο που εξετάζεται. Αντίθετα λοιπόν με τα άλλα εμπορεύματα, η αξία της εργατικής δύναμης περιέχει ένα ιστορικό και ένα ηθικό στοιχείο. Εκτός από τα αναγκαία μέσα συντήρησης ενός μεμονωμένου εργάτη, λαμβάνουμε υπόψη και αυτά που χρειάζεται η οικογένειά του, διότι η θνητότητα του ανθρώπου επιβάλλει την συνεχή ανανέωση του εργατικού δυναμικού. Τέλος, η υψηλή ειδίκευση καθώς και η μόρφωση που απαιτεί ο σύγχρονος εργασιακός χώρος προϋποθέτουν κάποια έξοδα για την απόκτησή τους. Ως επακόλουθο, τα έξοδα της εκπαίδευσης του εργάτη περιλαμβάνονται και αυτά στην αξία της εργατικής δύναμης, αυξάνοντάς την. (Σεγκάλ, 2016:81 – 87).

3.3 Η μεταβίβαση της αξίας στο τελικό προϊόν

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενες ενότητες, ο κάτοχος του κεφαλαίου θέτει σε κίνηση την παραγωγική διαδικασία, αγοράζει μέσα παραγωγής και εργατική δύναμη. Τα μέσα παραγωγής χωρίζονται σε δύο βασικές ομάδες, στα αντικείμενα εργασίας και στα μέσα εργασίας. Αντικείμενα εργασίας αποτελούν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται για να παραχθεί το προϊόν, ενώ μέσα εργασίας είναι οτιδήποτε χρησιμοποιείται για τον μετασχηματισμό των αντικειμένων εργασίας σε τελικό εμπόρευμα όπως τα μηχανήματα, τα εργαλεία, τα κτίρια κλπ. (Σεγκάλ, 2016:87).

Τα μέσα παραγωγής μεταβιβάζουν την αξία τους στο τελικό προϊόν. Η μεταβίβαση αξίας δεν σημαίνει απαραίτητα μεταβίβαση ύλης στο έτοιμο προϊόν. Όσον αφορά τα αντικείμενα εργασίας η μεταβίβαση πραγματοποιείται με την μεταφορά υλικής ουσίας, από τις πρώτες ύλες στο τελικό προϊόν, έπειτα από μια επεξεργασία που λαμβάνει χώρα στη σφαίρα της παραγωγής. Ωστόσο, τα μέσα εργασίας όπως είναι λογικό δεν μεταβιβάζουν ολόκληρη την αξία τους στο έτοιμο προϊόν, σε κάθε παραγωγική διαδικασία. Όπως αποσβένονται κατά τη χρήση τους

μεταβιβάζουν τμηματικά την αξία τους στα εμπορεύματα που παράγονται. Αυτό δεν συμβαίνει σε μία αλλά σε περισσότερες παραγωγικές διαδικασίες. Η παραπάνω μεταβίβαση αξίας συντελείται μόνο με τη βοήθεια του εργάτη, που εκτελεί εργασία στο παρόν. Τα μέσα παραγωγής έχουν ενσωματώσει μια παρελθοντική εργασία, από την περίοδο που τα ίδια ήταν προϊόντα που εξέρχονταν της παραγωγής. Ο εργάτης μεταβιβάζει την αξία τους αυτή στο τελικό εμπόρευμα που παράγεται τώρα και έτσι με το νέο προϊόν δημιουργεί και μια νέα αξία. Το σύνολο των αξιών αυτών ενσωματώνονται στο τελικό προϊόν. (Σεγκάλ, 2016:90)

3.4 Η παραγωγή της υπεραξίας και το ποσοστό κέρδους

Η υπεραξία δημιουργείται διότι το εμπόρευμα εργατική δύναμη έχει μια ιδιαιτερότητα, λειτουργεί περισσότερο χρόνο από αυτόν που χρειάζεται για την αναπαραγωγή της ίδιας της αξίας της. Ο εργάτης πουλάει στον καπιταλιστή την εργατική του δύναμη για 8 ώρες εργασίας, έχοντας καταναλώσει τα αναγκαία μέσα συντήρησης του, τα οποία όμως περιέχουν λιγότερες ώρες εργασίας. Με τον τρόπο αυτό, ο εργάτης δημιουργεί ένα πλεόνασμα πάνω από την αξία της εργατικής του δύναμης. Η διαφορά αυτή είναι η υπεραξία. Με άλλα λόγια, ο ίδιος εργάζεται ένα μέρος της εργάσιμης μέρας δωρεάν χωρίς να αμείβεται για την επιπλέον αξία που παράγει. Η εργάσιμη μέρα του δηλαδή διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο είναι ο αναγκαίος χρόνος για την αναπαραγωγή της εργατικής του δύναμης, για την απόκτηση των απαραίτητων μέσων συντήρησης του. Ενώ το δεύτερο είναι εκείνο που εργάζεται δωρεάν για τον κεφαλαιοκράτη και δημιουργεί για τον τελευταίο την υπεραξία. (Σεγκάλ, 2016:87 – 89).

Συνεπώς, η υπεραξία είναι η διαφορά μεταξύ χρηστικής αξίας και αξίας (ή ανταλλακτικής αξίας) της εργατικής δύναμης, και απεικονίζεται με τον εξής τύπο: $SV = UV - EV$ όπου SV (surplus value) η υπεραξία, UV (use value) η αξία χρήσης και EV (exchange value) η ανταλλακτική αξία. Στην σφαίρα της παραγωγής, ο εργάτης δημιουργεί αξία χρήσης UV ενώ αμείβεται μόνο την αξία που είχε συμφωνήσει κατά την ανταλλαγή του εμπορεύματός του EV. Την διαφορά την καρπώνεται ο κάτοχος του κεφαλαίου.

Αφού υπολογίσουμε την υπεραξία, μπορούμε στη συνέχεια να υπολογίσουμε το ποσοστό κέρδους που προκύπτει από τον παρακάτω τύπο: $\pi = sv/T = (sv/v) \times (v/T)$. Όπου, π το ποσοστό κέρδους, v το σύνολο των μισθών και T οι συνολικές παραγωγικές δαπάνες της επιχείρησης. Το πρώτο κλάσμα δηλαδή η υπεραξία προς το σύνολο των μισθών είναι ο βαθμός εκμετάλλευσης. Ο παραπάνω τύπος μετασχηματίζεται σε $\pi = (sv/v) \times (1 - \rho)$, όπου ρ είναι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. Η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου είναι ένας λόγος: $\rho = c / (c + v)$ που τείνει στο 1 όσο αυξάνεται η συνολική δαπάνη για νεκρούς παραγωγικούς συντελεστές c (δηλαδή αντικείμενα και μέσα εργασίας), ενώ τείνει στο 0 όσο πιο πολύ χρησιμοποιείται η ανθρώπινη εργασία. Σε μια ανταγωνιστική οικονομία το ποσοστό κέρδους τείνει να πέφτει όσο μεγαλύτερη είναι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, όσο πιο αυτοματοποιημένη είναι η παραγωγή διότι αυξάνεται η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. Το ποσοστό κέρδους παρουσιάζει πτωτική τάση. Σε περίοδο ανάπτυξης, οι εργοδότες επενδύουν σε τεχνολογία για να μειώσουν το κόστος παραγωγής. Το γεγονός αυτό, αυξάνει προσωρινά τη ζήτηση αλλά παράλληλα αυξάνεται και η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, οδηγώντας το ποσοστό κέρδους σε πτωτική πορεία. Όταν αυτό γίνει αρνητικό αρχίζουν να κλείνουν οι πιο επισφαλείς επιχειρήσεις, όλο και περισσότεροι άνθρωποι χάνουν τις δουλειές τους και μειώνεται η συνολική ζήτηση. Τότε η ανεργία ανεβαίνει και η συνολική ζήτηση εξακολουθεί να πέφτει. Όσες επιχειρήσεις όμως επιβιώνουν, εξαιτίας του μειωμένου ανταγωνισμού που υπάρχει, καρπώνονται μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς. Την ίδια στιγμή, οι τιμές των αγαθών καθώς και των μισθών βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα, εξασφαλίζοντας ακολούθως χαμηλό κόστος παραγωγής. Οι επιχειρήσεις που κατάφεραν να επιβιώσουν επενδύουν εκ νέου σε παραγωγικές δραστηριότητες και έτσι η οικονομία επιστρέφει σε περίοδο ανάπτυξης. Σύμφωνα με την θεωρία των οικονομικών κύκλων ωστόσο, η παραπάνω διαδικασία θα επαναληφθεί και θα οδηγηθούμε σε νέα περίοδο κρίσης κ. ο. κ. (Βαρουφάκης, 2007:266 – 269)

3.5 Διαχωρισμός του παραγωγικού κεφαλαίου

Αξίζει εδώ να αναφερθούμε στον διαχωρισμό του παραγωγικού κεφαλαίου που εισήγαγε ο Μαρξ σε αντίθεση με το τι ίσχυε στην μέχρι τότε οικονομική θεωρία. Συνήθίζεται να χωρίζουμε το κεφάλαιο σε πάγιο και κυκλοφοριακό. Με τον όρο

πάγιο εννοούμε την αξία των μηχανημάτων, των κτιρίων κλπ, το ποσό δηλαδή που δαπανούμε για την απόκτηση μακροχρόνιων επενδυτικών αγαθών που θα χρησιμοποιηθούν στην παραγωγική διαδικασία. Το ποσό αυτό επιστρέφει σε βάθος χρόνου τμηματικά στον επενδυτή, σε αναλογία με την φθορά των παγίων αυτών κατά την χρήση τους. Από την άλλη, κυκλοφοριακό θεωρείται το μέρος εκείνο του κεφαλαίου που ξοδεύεται για πρώτες ύλες και εργατική δύναμη. Ο βραχυχρόνιος χαρακτήρας τους τα κατατάσσει στην ίδια κατηγορία, αφού τόσο οι πρώτες ύλες όσο και η εργατική δύναμη μεταβιβάζουν ολόκληρη την αξία τους στο τελικό εμπόρευμα κατά τη διάρκεια μιας παραγωγικής περιόδου. Ο διαχωρισμός αυτός βέβαια, αποκρύπτει τον πραγματικό ρόλο της εργατικής δύναμης ως μοναδική πηγή υπεραξίας.

Για τον λόγο αυτό, ο Μαρξ ανακάλυψε έναν διαφορετικό διαχωρισμό σε σταθερό και σε μεταβλητό κεφάλαιο. Η θεώρηση πως τα μέσα παραγωγής δεν μεταβάλλουν την αξία τους κατά την διάρκεια της παραγωγής, παρά μόνο μεταφέρουν την υπάρχουσα αξία τους στο τελικό προϊόν τα κατατάσσει στο σταθερό κεφάλαιο. Κατά συνέπεια, η εργατική δύναμη που αποτελεί την μοναδική πηγή υπεραξίας είναι αυτή που έχει την ικανότητα να μεταβάλλει την αξία της κατά την παραγωγική διαδικασία και κατατάσσεται στο μεταβλητό κεφάλαιο. Για την ακρίβεια, η εργατική δύναμη μεταβάλλει προς τα πάνω, δηλαδή αυξάνει την αξία του κεφαλαίου. (Σεγκάλ, 2016:92 – 93)

3.6 Απόλυτη και σχετική υπεραξία

Σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία, ο χρόνος κατά τον οποίο ο εργάτης αναπαράγει την αξία του ονομάζεται αναγκαίος χρόνος, ενώ αυτός κατά τον οποίο παράγεται η υπεραξία ονομάζεται συμπληρωματικός χρόνος. Ο διαχωρισμός αυτός είναι σημαντικός για την ανάλυση των μεθόδων αύξησης της υπεραξίας.

Υπάρχουν δύο τρόποι αύξησής της. Ο πρώτος είναι με το μέγλωμα της εργάσιμης μέρας, για παράδειγμα από 8 σε 12 ώρες. Τότε, αυξάνεται ο συμπληρωματικός χρόνος όσο και η αύξηση των ωρών εργασίας, γιατί ο αναγκαίος χρόνος παραμένει ίδιος. Ο δεύτερος τρόπος αύξησης της υπεραξίας γίνεται όχι με το μέγλωμα της εργάσιμης μέρας αλλά με την ελάττωση του αναγκαίου χρόνου. Με

σταθερή την εργάσιμη μέρα, η ελάττωση του αναγκαίου χρόνου συνεπάγεται την αύξηση του συμπληρωματικού, κατά τον οποίο παράγεται η υπεραξία. Συνεπώς, οδηγούμαστε στον σχηματισμό αυτής που ονομάζουμε σχετική υπεραξία.

Η διαφορά μεταξύ απόλυτης και σχετικής υπεραξίας προκύπτει όταν αναφερόμαστε στις μεθόδους αύξησης του βαθμού εκμετάλλευσης. Ωστόσο, υπάρχει ενότητα μεταξύ τους όταν αναφερόμαστε σ' αυτήν σαν την επιπλέον αξία που παράγει ο εργάτης γενικότερα.

Κατά τα παλαιότερα έτη, ήταν περισσότερο εφικτή η δημιουργία απόλυτης υπεραξίας με το μέγλωμα της εργάσιμης μέρας. Μετά την κατάκτηση του δώρου στην πλειοψηφία των σύγχρονων χωρών, παράγεται συνήθως σχετική υπεραξία. (Σεγκάλ, 2016:91)

3.7 Η συσσώρευση του κεφαλαίου. Απλή και διευρυμένη αναπαραγωγή

Η αξία του κεφαλαίου, όπως αναλύθηκε, αυξάνει ανάλογα με την κίνησή του. Χωρίς την κίνηση είναι αδύνατη η αύξηση της αξίας του. Ο κάτοχος του κεφαλαίου όταν θα πουλήσει το τελικό εμπόρευσμά του, το χρήμα που θα εισπράξει θα πρέπει να το ξαναβάλει σε κύκλιση. Εάν το χρήμα δεν μπει εκ νέου σε κίνηση θα πάψει να είναι κεφάλαιο. Η επανάληψη της παραγωγής, δηλαδή η αναπαραγωγή είναι ο όρος ύπαρξής του. Η αναπαραγωγή αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί στην ίδια ή σε μεγαλύτερη κλίμακα απ' ότι στον προηγούμενο κύκλο παραγωγής. Χωρίζεται με αυτόν τον τρόπο σε απλή και σε διευρυμένη αναπαραγωγή.

Στην απλή αναπαραγωγή, η νέα κύκλιση είναι της ίδιας κλίμακας με την προηγούμενη. Η υπεραξία που δημιουργείται εκεί δεν χρησιμοποιείται για αύξηση του κεφαλαίου, αποσύρεται απ' την παραγωγική διαδικασία. Στην άλλη πλευρά, με την διευρυμένη αναπαραγωγή, ένα μέρος της υπεραξίας που δημιουργείται κατά τη διάρκεια ενός κύκλου προστίθεται στο αρχικό κεφάλαιο και μαζί με αυτό ξεκινούν μια νέα κύκλιση. Η υπεραξία μετατρέπεται εδώ σε κεφάλαιο και έτσι έχουμε τη λεγόμενη συσσώρευση του κεφαλαίου.

Στην απλή αναπαραγωγή, όπου η υπεραξία καταναλώνεται εξ' ολοκλήρου απ' τον καπιταλιστή δεν αναιρείται καθόλου η καπιταλιστική μορφή της παραγωγής. Η υπεραξία ίσως να μην γίνεται κεφάλαιο, αλλά εξακολουθεί να είναι μια αξία που προκύπτει, μεγαλύτερη από το αρχικό κεφάλαιο που επενδύθηκε. Η επιπλέον αξία αυτή καταναλώνεται από τον καπιταλιστή, αφήνοντας άθικτο το αρχικό ποσό του κεφαλαίου του.

Στην διευρυμένη αναπαραγωγή η επανάληψη του προτσές της παραγωγής, πραγματοποιείται σε αυξανόμενη κλίμακα εξαιτίας της μετατροπής της υπεραξίας σε κεφάλαιο. Έχουμε εδώ μια συσσώρευση κεφαλαίου που όσο μεγαλύτερη είναι τόσο μεγαλύτερη υπεραξία παράγεται. Όμως, όσο μεγαλύτερη είναι η υπεραξία που παράγεται και μετατρέπεται και πάλι σε κεφάλαιο, τόσο μεγαλύτερη είναι η συσσώρευση του κεφαλαίου. (Σεγκάλ, 2016:216-223)

Τέλος, μια αύξηση στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου ρ , επιταχύνει την συσσώρευση. Η αύξηση της συσσώρευσης με τη σειρά της δημιουργεί μια τάση για αύξηση της μηχανοποιημένης παραγωγής άρα αυξάνεται έτσι και πάλι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω.

3.8 Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου

Η συσσώρευση του κεφαλαίου βαδίζει πλάι στην συγκεντροποίησή του. Συσσώρευση σημαίνει συγκέντρωση κεφαλαίου με τη μορφή των μέσων παραγωγής, με την προσθήκη της υπεραξίας στο παλιό, αρχικό κεφάλαιο. Όταν τα ατομικά κεφάλαια, όμως, συνενώνονται στα χέρια λίγων ατόμων, τότε παρουσιάζεται αυτό που λέμε συγκεντροποίηση του κεφαλαίου.

Η συγκέντρωση είναι η βάση για τη συγκεντροποίηση γιατί οδηγεί στην αγορά περισσότερων μέσων παραγωγής για να ξεκινήσει εκ νέου μια διευρυμένη κύκλωση. Κατά συνέπεια, όποιος συγκεντρώνει μέσα παραγωγής ισχυροποιείται έναντι των υπολοίπων και οδηγούμαστε σε συγκεντροποίηση.

Συγκεντροποίηση γίνεται βέβαια και με την συνένωση πολλών κεφαλαίων σε ένα κοινό, σε έναν όμιλο ή σε μια μετοχική εταιρεία. Η μετοχική εταιρεία που δημιουργείται έχει ανώτερη οργανική σύνθεση κεφαλαίου σε σχέση με τις μικρότερες

που προϋπήρχαν. Όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο όμως μια αύξηση της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου ρ συνεπάγεται αύξηση της συσσώρευσης.

Άρα, η συγκεντροποίηση που δεν είναι συσσώρευση διότι τα κεφάλαια που συνενώνονται υπάρχουν ήδη, ευνοεί την αύξηση της συσσώρευσης και της συγκέντρωσης κ.ο.κ. (Σεγκάλ, 2016:131)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

4.1 Μορφές υπεραξίας και κεφαλαίου

Με τον χωρισμό του κεφαλαίου σε διάφορες μορφές, χωρίζεται και η υπεραξία σε μερίδια που θα απορροφηθούν απ' την κάθε μορφή. Τόσο το εμπορικό, όσο και το τραπεζικό κεφάλαιο φαντάζουν σαν αυτόνομα κεφάλαια που το εισόδημά τους δεν έχει καμία σχέση με την παραγωγή και συνεπώς και την υπεραξία. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική για την Μαρξιστική θεωρία. Το ίδιο συμβαίνει και με τους ιδιοκτήτες της γης που καρπώνονται και αυτοί ένα μέρος της δημιουργηθείσας στην παραγωγή υπεραξίας.

Ο διαχωρισμός του κοινωνικού κεφαλαίου σε διάφορες μορφές και η ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας στην γη , φέρνουν την διανομή της υπεραξίας μεταξύ του βιομηχανικού, του εμπορικού, του τραπεζικού κεφαλαίου και των γαιοκτημόνων. Έτσι, η υπεραξία παίρνει την μορφή του κέρδους για το εμπορικό και το βιομηχανικό κεφάλαιο, την μορφή του τόκου και της γαιοπροσόδου όσον αφορά το τραπεζικό κεφάλαιο και τη γαιοκτησία αντίστοιχα. (Σεγκάλ, 2016:157-158)

4.2 Το εμπορικό κέρδος

Όπως είδαμε, το εμπορικό κεφάλαιο ασκεί έναν βοηθητικό ρόλο στην κυκλοφορία του βιομηχανικού κεφαλαίου. Την επιταχύνει και παράλληλα εξαλείφει την ανάγκη διακράτησης συμπληρωματικού κεφαλαίου από τους βιομήχανους. Ως επακόλουθο, το συμπληρωματικό αυτό κεφάλαιο που μπαίνει στη σφαίρα της παραγωγής δημιουργεί υπεραξία σαν να ήταν εξ' αρχής βιομηχανικό κεφάλαιο. Ο βιομήχανος όμως, που δεν έχει στην κατοχή του αυτό το συμπληρωματικό κεφάλαιο καρπώνεται την υπεραξία του βιομηχανικού του κεφαλαίου μόνο. Αυτή του συμπληρωματικού την καρπώνονται οι έμποροι κατά την πώληση των προϊόντων.

Το εμπορικό κέρδος, λοιπόν, είναι κομμάτι της υπεραξίας. Το μοίρασμα, βέβαια, δεν πραγματοποιείται έπειτα από κάποια συμφωνία μεταξύ εμπόρων και βιομηχάνων αλλά ύστερα από τον μεταξύ τους συναγωνισμό. Το γεγονός αυτό αποκρύπτεται εξαιτίας των μορφών που παίρνει το εμπορικό κεφάλαιο. Ο τύπος κίνησής του είναι $X - E - X'$, δηλαδή το κεφάλαιο αυτό περιβάλλεται μόνο την χρηματική και την εμπορική του μορφή. Φαίνεται έτσι ξεκομμένο ολότελα απ' την παραγωγή και την εκμετάλλευση του εργάτη. Θεωρείται με τον τρόπο αυτό, λανθασμένα, ότι το εμπορικό κέρδος επιτυγχάνεται απ' την πώληση των εμπορευμάτων σε αξία μεγαλύτερη απ' ότι αυτά αγοράστηκαν, ότι η πράξη αυτή λαμβάνει χώρα στη σφαίρα της κυκλοφορίας.

Στην πραγματικότητα, το εμπορικό κέρδος είναι η χρηματική μορφή μέρους της υπεραξίας που εμπεριέχεται στο εμπόρευμα ήδη από την παραγωγή. (Σεγκάλ, 2016:172-176).

4.3 Πιστωτικό κεφάλαιο, τόκος και τραπεζικό κέρδος

Εάν το εμπορικό κέρδος φαντάζει ξεκομμένο απ' την παραγωγή, το ίδιο συμβαίνει με τον τόκο που αποτελεί το εισόδημα του πιστωτικού κεφαλαίου, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό. Πιστωτικό κεφάλαιο είναι το χρηματικό κεφάλαιο που δανείζεται, το εισόδημα του είναι ο τόκος, ενώ επιτόκιο είναι ο λόγος του τόκου προς το δανειζόμενο αυτό κεφάλαιο. Οι δανειζόμενοι (έμποροι και βιομήχανοι), πρέπει να πληρώσουν εκτός του κεφαλαίου που δανείστηκαν και έναν τόκο. Αφού πληρώνουν ένα ποσό πάνω από το κεφάλαιο που θέτουν σε κίνηση, είναι αναγκασμένοι να μοιράζονται με τους πιστωτές τους ένα μέρος των κερδών τους, δηλαδή της υπεραξίας τους.

Ωστόσο, οι δανειστές - τραπεζίτες συχνά δανείζουν πέρα από τα ίδια και ξένα κεφάλαια, από τις καταθέσεις που έχουν συγκεντρωμένες. Αναπόφευκτα, οι βιομήχανοι και οι έμποροι κρατούν μέρος του κεφαλαίου τους σαν αποθεματικό σε χρηματική μορφή. Οι βιομήχανοι το χρειάζονται για να καλύψουν τυχόν φθορές, για αντικατάσταση των παγίων τους ή μια πιθανή αύξηση των τιμών των πρώτων υλών. Επίσης, στην περίπτωση που η υπεραξία δεν γίνεται κεφάλαιο αμέσως μετά την πώληση των εμπορευμάτων και παραμένει στην χρηματική αυτή μορφή, μέχρι να

συγκεντρωθεί ένα ικανοποιητικό ποσό που θα μπει σε κίνηση (διευρυμένη παραγωγή). Παρόμοιοι λόγοι οδηγούν και τους εμπόρους να διακρατούν αποθεματικό σε χρηματική μορφή. Ακόμη, υπάρχουν οι μικροκαταθέτες που φυλάσσουν τα χρηματικά τους διαθέσιμα σε τραπεζικά ιδρύματα.

Οι τράπεζες ασκούν τον ρόλο του ενδιάμεσου ανάμεσα σε αυτούς που αναζητούν πίστωση και σε αυτούς που διαθέτουν πλεονάζοντα χρηματικά κεφάλαια. Το κέρδος των τραπεζών προέρχεται απ' το γεγονός ότι δανείζουν με μεγαλύτερο επιτόκιο απ' ότι οι ίδιες πληρώνουν στους καταθέτες τους.

Το κεφάλαιο που δανείζεται όμως κατευθύνεται συνήθως στην παραγωγή και εξέρχεται από εκεί προσαυξημένο με την υπεραξία. Οι δανειζόμενοι ξεχρεώνουν το κεφάλαιο αυτό και πληρώνουν τον τόκο, ο οποίος είναι μέρος της υπεραξίας. Η χρηματική μορφή με την οποία κυκλοφορεί το πιστωτικό κεφάλαιο, όμως, αποκρύπτει ότι πηγή του τόκου είναι στην ουσία η υπεραξία και όχι το χρήμα από μόνο του. (Σεγκάλ, 2016:176-179).

4.4 Γαιοπρόσοδος

Η τελευταία μορφή που παίρνει η υπεραξία είναι η γαιοπρόσοδος. Οι γαιοκτήμονες και γενικά οι κάτοχοι σπάνιων πλουτοπαραγωγικών πόρων συνήθως τους παραχωρούν σε τρίτους, τους καπιταλιστές προς εκμετάλλευση. Ως αντάλλαγμα ζητούν ένα ενοίκιο. Αν και ο Μαρξ, διαχωρίζει την γη στην οποία έχει γίνει ανθρώπινη παρέμβαση από την γη που είναι δοσμένη στη φυσική της μορφή, δεν κρίνεται σκόπιμο να αναλυθεί η θεώρηση αυτή στην παρούσα μελέτη.

Η αναφορά μας θα περιοριστεί στο γεγονός ότι και η γαιοπρόσοδος αποτελεί μέρος την υπεραξίας που είναι αναγκασμένος ο καπιταλιστής να μοιραστεί με τον γαιοκτήμονα, εξαιτίας της ατομικής ιδιοκτησίας του φυσικού μας πλούτου. Εάν ο καπιταλιστής είναι ο κάτοχος των παραπάνω πόρων και τους εκμεταλλεύεται προς ίδιο όφελος, όπως είναι λογικό θα καρπωθεί ο ίδιος την γαιοπρόσοδο. (Σεγκάλ, 2016:179-180).

4.5 Εισαγωγή στην έννοια του πλασματικού κεφαλαίου

Ο όρος πλασματικό κεφάλαιο επινοήθηκε από τον Μαρξ και απορρέει από την κυκλοφορία του τοκοφόρου κεφαλαίου. Κατά την τέλεση του δανεισμού, ο κάτοχος του χρήματος δίνει το κεφάλαιο του σε κάποιον και λαμβάνει μια γραπτή υπόσχεση εξόφλησης στο μέλλον, με τη μορφή ενός χρεογράφου. Την εποχή του Μαρξ τα πιο διαδεδομένα χρεόγραφα υπήρξαν τα ομόλογα και οι μετοχές, γι' αυτό αναφέρονται στην ανάλυσή του. Πλέον υπάρχουν διάφορα χρηματοπιστωτικά παράγωγα αλλά η ουσία της πράξης δανεισμού και του πλασματικού κεφαλαίου παραμένει η ίδια. Η υπόσχεση που κατέχει ο δανειστής πιστοποιεί πως ο ίδιος είναι ο ιδιοκτήτης του χρηματικού κεφαλαίου. Με την πράξη αυτή εκχωρεί προσωρινά το δικαίωμα χρήσης του κεφαλαίου αυτού σε κάποιον άλλον. Ο δανειζόμενος, στη συνέχεια, θέτει σε κίνηση το παραπάνω χρηματικό κεφάλαιο όπως αναλύθηκε στην ενότητα για την κύκλιση. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:321 -323).

Όμως η τιμή των χρεογράφων δεν διαμορφώνεται ούτε σύμφωνα με το δανειζόμενο ποσό, ούτε με την αξία των μέσων παραγωγής που κατέχει ο δεύτερος καπιταλιστής. Η αξία των παραπάνω τίτλων ιδιοκτησίας διαμορφώνεται ανάλογα με τις προσδοκώμενες μελλοντικές αποδόσεις, της δραστηριότητας στην οποία θα επενδυθεί το κεφάλαιο. Συνεπώς, το πλασματικό κεφάλαιο διαφέρει από το πραγματικό με το οποίο άμεσα αγοράζονται μέσα παραγωγής και εργατική δύναμη. Επίσης, διαφέρει και από το χρηματικό κεφάλαιο που απλά διακρατείται και διακινείται. Στην ουσία, το πλασματικό κεφάλαιο αποτελεί μια απαίτηση από την μελλοντική παραγωγή πλούτου και άρα υπεραξίας (από αυτή θα πληρωθεί ο τόκος), προεξοφλημένο, όμως, σε παρούσα αξία. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/νση <https://stavrosmanroudeas.wordpress.com>). Έτσι, αποκομμένοι καθώς είμαστε από τη σφαίρα της παραγωγής, φαντάζει σαν το χρήμα να δημιουργεί περισσότερο χρήμα, από μόνο του, χωρίς να μεσολαβεί παραγωγική διαδικασία. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:427).

Η λειτουργία του πλασματικού κεφαλαίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το πιστωτικό χρήμα, τις χρηματιστηριακές διαπραγματεύσεις και τις ανώνυμες εταιρείες.

Μέσα στις χρηματαγορές το χρηματικό κεφάλαιο αυξάνει την κινητικότητα του, ειδικά σε περιόδους όπου οι προσδοκίες για μελλοντικά κέρδη είναι υψηλές. Τότε, είναι δυνατόν να οδηγηθούμε σε επενδυτική επέκταση εξαιτίας του πλασματικού κεφαλαίου που κυκλοφορεί και κατευθύνεται συνεχώς στην παραγωγή. Ωστόσο, ο κίνδυνος για ξέσπασμα οικονομικής κρίσης αυξάνεται κατακόρυφα όταν η πραγματική οικονομία δεν μπορεί να ακολουθήσει τον απαιτούμενο ρυθμό αποδόσεων. Η μεγέθυνση που δημιουργεί το πλασματικό κεφάλαιο είναι πολλές φορές αβάσιμη, όσον αφορά την πραγματική οικονομία. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/νση <https://stavrosmavroudeas.wordpress.com>)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

5.1 Η εμφάνιση και η ανάπτυξη του μονοπωλίου

Όπως αναφέρθηκε, η ανάπτυξη του καπιταλισμού οδηγεί στην συγκέντρωση της παραγωγής. Όταν όμως, σχεδόν τα δύο τρίτα της παραγωγής καθώς και οι μισοί εργάτες συγκεντρώνονται στα χέρια ενός μικρού αριθμού επιχειρήσεων έχουμε να κάνουμε με τη δημιουργία γιγαντιαίων επιχειρήσεων που κυριαρχούν στην αγορά και συμπεριφέρονται ως μονοπώλια. Ο έντονος ανταγωνισμός που κυριαρχεί σ' αυτήν την οικονομική μορφή, οδηγεί όλο και περισσότερες επιχειρήσεις σε συνένωση με σκοπό την κυριαρχία στην αγορά έναντι των ανταγωνιστών τους.

Το γεγονός της συγκέντρωσης δεν θεωρείται από μόνο του μονοπώλιο. Το μονοπώλιο συναντάται εκεί όπου υπάρχει πολύ υψηλός βαθμός συγκέντρωσης και οι γιγαντιαίες επιχειρήσεις μοιράζουν τις αγορές, καθορίζουν ενιαίες τιμές κλπ. Μεγάλες επιχειρήσεις υπήρχαν και πριν τον ιμπεριαλισμό, αποτελούσαν ωστόσο την εξαίρεση και όχι τον κανόνα.

Έτσι το μονοπώλιο μπορεί να χωριστεί σε τρεις βασικές μορφές:

1) Στα καρτέλ, όπου ανεξάρτητες μεταξύ τους επιχειρήσεις αποφασίζουν να μοιράσουν την αγορά, να καθορίσουν ενιαίες τιμές καθώς και τις διαστάσεις της παραγωγής για κάθε επιχείρηση.

2) Τα συνδικάτα, όπου ένας κοινός εμπορικός μηχανισμός δημιουργείται με σκοπό την αγορά των πρώτων υλών, την παραγωγή και την πώληση έπειτα των εμπορευμάτων.

3) Τελευταία και ανώτερη μορφή μονοπωλιακής οργάνωσης είναι τα τραστ. Εδώ, οι επιχειρήσεις χάνουν την ανεξαρτησία τους, τόσο την εμπορική όσο και την παραγωγική. Όλες οι μικρότερες επιχειρήσεις συγχωνεύονται σε μία μόνο εταιρεία,

κάτω από κοινή διεύθυνση. Ακόμη, είναι δυνατόν να συγχωνευτούν και επιχειρήσεις διαφόρων κλάδων. Συχνό φαινόμενο είναι αυτό της καθετοποίησης της παραγωγής, ούτως ώστε στον ίδιο όμιλο να ανήκει ολόκληρη η διαδικασία απ' την παραγωγή και την διανομή των πρώτων υλών έως την διανομή και την πώληση του τελικού προϊόντος. Επιπλέον, τη διεύθυνση των τραπεζών μπορούν να έχουν και μεγάλες μονοπωλιακές τράπεζες. Η μορφή αυτή ονομάζεται κόντσερν και αγκαλιάζει επιχειρήσεις από διάφορους κλάδους της βιομηχανίας, των μεταφορών και του εμπορίου. (Σεγκάλ, 2016:275-276)

Η συγκέντρωση γεννά το μονοπώλιο, το οποίο με τη σειρά του επιταχύνει την συγκέντρωση. Έτσι, εξασφαλίζονται τεράστια κέρδη και τεχνικές μονάδες παραγωγής τεράστιας έκτασης. Η κοινωνικοποιημένη παραγωγή που έτσι και αλλιώς παρουσιάζεται στον καπιταλισμό, παίρνει εδώ μια ιδιαίτερη μορφή. Η εργασία κοινωνικοποιείται εντός του ίδιου ομίλου. Η αλληλεξάρτηση των εταιρειών αυξάνεται συνεχώς χωρίς όμως να εξαλείφεται η βασική αντίθεση του καπιταλισμού, δηλαδή η κοινωνικοποίηση της παραγωγής από την μια και η καπιταλιστική ιδιοποίηση του προϊόντος από την άλλη. Τέλος, το μονοπώλιο δεν καταργεί τον συναγωνισμό, καθώς είναι σπάνιο κάποιος όμιλος να κατέχει το 100% της παραγωγής ενός κλάδου αλλά συνυπάρχει μαζί του. (Σεγκάλ, 2016:276).

5.2 Η εμφάνιση των τραπεζικών μονοπωλίων

Εκτός από την συγκέντρωση και την συγκεντροποίηση στον χώρο της βιομηχανίας, το ίδιο συμβαίνει και στον τραπεζικό κλάδο. Ο έτσι και αλλιώς ανταγωνισμός μεταξύ των τραπεζών παράλληλα με την συγκέντρωση που συμβαίνει στην βιομηχανία, οδηγούν σε αύξηση της συγκέντρωσης στον τραπεζικό τομέα. Ύστερα από έναν ορισμένο βαθμό ανάπτυξης της συγκέντρωσης αυτής γεννιέται το τραπεζικό μονοπώλιο.

Συλλέγοντας σχεδόν όλα τα διαθέσιμα κεφάλαια του συνόλου των καπιταλιστών, που είναι σκορπισμένα σε μικρότερες τράπεζες δημιουργούνται τραπεζικοί κολοσσοί, που εκτός από χρήμα συγκεντρώνουν επάνω τους τεράστια εξουσία. Οι τράπεζες αυτές είναι πλέον ικανές να ελέγξουν ολόκληρη την οικονομία, οπότε ο ρόλος τους αλλάζει ριζικά. Από απλοί μεσολαβητές ανάμεσα στα διαθέσιμα

χρηματικά κεφάλαια, τους εμπόρους και τους βιομήχανους πλέον είναι σε θέση να γνωρίζουν την κατάσταση των επιχειρήσεων που είναι καταθέτες τους, να τις ελέγχουν και να κατευθύνουν τις ροές κεφαλαίων, με όπλο τους πιστωτικούς όρους που διαμορφώνουν για κάθε κλάδο.

Η μετατροπή των τραπεζών σε πανίσχυρα μονοπώλια επιταχύνει το προτσές της συγκέντρωσης όχι μόνο στον τραπεζικό τομέα αλλά και στην βιομηχανία. Ως επακόλουθο, των ευνοϊκών των πιστώσεων που κερδίζουν τα βιομηχανικά μονοπώλια αυξάνεται η συγκέντρωση στον κλάδο αυτό. Ακόμη, ο δεσμός μεταξύ τραπεζών και βιομηχανίας συσφίγγεται όλο και περισσότερο την περίοδο του ιμπεριαλισμού, καθώς οι τράπεζες τοποθετούν όλο και περισσότερο τα κεφάλαια τους στην παραγωγή. Σ' αυτό βοήθησε εξαιρετικά η ύπαρξη επιχειρήσεων με τη μορφή των ανώνυμων εταιρειών.

Στις ανώνυμες εταιρείες το κεφάλαιο της επιχείρησης δεν ανήκει σε ένα μόνο πρόσωπο αλλά σε όλους τους μετόχους. Μάλιστα, ανάλογα με τον αριθμό των μετοχών που κατέχει ο καθένας, εισπράττει τα κέρδη ως μέρος και ακόμη έχει και τα αντίστοιχα δικαιώματα ψήφου στην Γενική Συνέλευση των μετόχων. Όπως είναι λογικό, όποιος κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό μετοχών (αρκεί και ένα 40%) παίζει αποφασιστικό ρόλο στην λήψη αποφάσεων που αφορούν την εταιρεία. Οι μεγάλοι μέτοχοι, λοιπόν, είναι κατά κάποιον τρόπο οι πραγματικοί κύριοι της εταιρείας ελέγχοντας όχι μόνο το κεφάλαιο που οι ίδιοι εισφέρουν αλλά και αυτό των υπολοίπων μετόχων. Κατά συνέπεια, οι ανώνυμες εταιρείες αποτελούν μορφή συγκεντροποίησης του κεφαλαίου. Επιπλέον, η συχνή αγοραπωλησία των μετοχών κάνει το κεφάλαιο ευκίνητο και διαχωρίζει τον ιδιοκτήτη του απ' την διεύθυνση της παραγωγής, που την αναλαμβάνουν συνήθως έμμισθα στελέχη. (Λένιν, 2015: 35-54).

5.3 Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση στον ελληνικό τραπεζικό κλάδο

Παρόμοια είναι η εικόνα που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία όπου υφίσταται σημαντική συγκέντρωση κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο, σαν συνέπεια της περιόδου του ιμπεριαλισμού που βρισκόμαστε.

Από το 1997 στο 2008, το μερίδιο των πέντε μεγαλύτερων τραπεζικών ομίλων στις συνολικές καταθέσεις αυξήθηκε από 60,7% στο 80,1%, ενώ οι τρεις μεγαλύτερες τράπεζες έλεγχαν το 57,1% των συνολικών καταθέσεων. Αντίστοιχα, το 2008 το 73,7% του συνολικού δανεισμού προερχόταν από τις πέντε μεγαλύτερες τράπεζες, ενώ οι τρεις μεγαλύτερες τράπεζες έλεγχαν το 54% του συνολικού τραπεζικού δανεισμού. Η τάση συγκέντρωσης των μεριδίων της αγοράς στις μεγαλύτερες τράπεζες ακολουθεί την αντίστοιχη τάση σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, όπου το μερίδιο αγοράς των μεγαλύτερων τραπεζικών ομίλων αυξήθηκε σημαντικά την τελευταία δεκαετία.

Με το ξέσπασμα της κρίσης, τις πολιτικές διαχείρισής της και τις μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο της χρηματοπιστωτικής εποπτείας επιταχύνθηκε ακόμη περισσότερο η συγκέντρωση-συγκεντροποίηση στον τραπεζικό κλάδο. Ο τραπεζικός χάρτης της χώρας μας άλλαξε εντυπωσιακά, έπειτα από τις εξαγορές και συγχωνεύσεις που έλαβαν χώρα τα τελευταία έτη.

Πίνακας 1: Μερίδια στην ελληνική αγορά

Πίνακας 4: Μερίδια στην ελληνική αγορά

	Μερίδιο δανείων	Μερίδιο καταθέσεων	Δίκτυο καταστημάτων
Τράπεζα Πειραιώς	29,60%	28,9%	1.306
ALPHA BANK	22,90%	19,70%	733
ETE	18,90%	22,90%	508
.Eurobank	19,10%	18,10%	617
Attica Bank	1,50%	1,70%	80

*Πηγή: Τράπεζα Πειραιώς, παρουσίαση για τη ΓΣ Μετόχων στις 15.7.2013.
Αθροίστηκαν τα στοιχεία του ΤΤ με της Eurobank, καθώς μεσολάβησε η εξαγορά.*

Όπως απεικονίζει ο παραπάνω πίνακας, οι τέσσερις μεγάλες συστημικές τράπεζες ελέγχουν σχεδόν εξ' ολοκλήρου πλέον την ελληνική κεφαλαιαγορά, αφού κατέχουν συνολικά πάνω από το 90% των δανείων και των καταθέσεων. Οι εξαγορές και οι συγχωνεύσεις των ελληνικών τραπεζών υπήρξαν αποτέλεσμα της κρίσης και

της αναζήτησης κεφαλαίων για την αντιμετώπισή της. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/νση <https://www.komer.gr>)

5.4 Η εξαγωγή του κεφαλαίου και τα διεθνή μονοπώλια

Στην εξαγωγή κεφαλαίου τα πράγματα είναι διαφορετικά σε σχέση με την εξαγωγή εμπορευμάτων. Η εξαγωγή είναι δυνατόν να γίνει είτε με τη μορφή δανείου, δηλαδή πιστωτικού κεφαλαίου, που οι καπιταλιστές ή ακόμη και η κυβέρνηση μιας δανείζει σε μια άλλη. Είτε με τη μορφή μέσων παραγωγής όπου οι κεφαλαιοκράτες μιας χώρας ιδρύουν επιχειρήσεις στο έδαφος μιας άλλης. Στην πρώτη περίπτωση, η υπεραξία δημιουργείται από τους εργάτες της χώρας που δανείζει το κεφάλαιο, ενώ αντιθέτως, στην δεύτερη περίπτωση δημιουργείται από τους εργάτες της χώρας στην οποία στήνεται η επιχείρηση, δηλαδή σε αυτή που εισάγει το κεφάλαιο.

Η εξαγωγή κεφαλαίων δεν είναι κάτι το πρωτοφανές. Γινόταν και πριν τον μονοπωλιακό καπιταλισμό. Εδώ όμως παίρνει τεράστιες διαστάσεις σε σημείο να καθορίζει τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των χωρών.

Το περίσσειμα του κεφαλαίου που σχηματίζεται στις ανεπτυγμένες χώρες ψάχνει διέξοδο από τον εγχώριο ανταγωνισμό. Έτσι ροές κεφαλαίων κατευθύνονται προς τις καθυστερημένες χώρες. Το φαινόμενο αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία. Διάφορες χώρες συνδέονται πολύ στενά και δημιουργείται έτσι μια παγκόσμια οικονομία. Η οργάνωση όμως της οικονομίας αυτής δεν είναι καθόλου ειδυλλιακή. Οι ανεπτυγμένες χώρες κυριαρχούν πάνω στις καθυστερημένες, τις εκμεταλλεύονται και τις καταπιέζουν. Σαν αποτέλεσμα, ο ανταγωνισμός των οικονομικών συμφερόντων οξύνεται.

Σε συνέχεια του αυξανόμενου ανταγωνισμού το μοίρασμα του κόσμου από τα μεγάλα μονοπώλια φτάνει σε διεθνή επίπεδα. Ακόμη και στον κλάδο της βιομηχανίας, όπου η συγκέντρωση κεφαλαίου έφτασε σε πολύ υψηλά επίπεδα, οργανώνονται διεθνή καρτέλ. Η νέα βαθμίδα της παγκόσμιας συγκέντρωσης είναι ασύγκριτα υψηλότερη από κάθε προηγούμενη. (Λένιν, 2015:72-78).

Στην χώρα μας, η εικόνα είναι παρόμοια καθότι βρισκόμαστε σε ιμπεριαλιστική περίοδο. Οι ελληνικές τράπεζες εξάγουν κεφάλαια και οι

μονοπωλιακοί όμιλοι επενδύουν σε χώρες των Βαλκανίων. Η Ελλάδα είναι ανάμεσα στις πρώτες θέσεις ξένων επενδυτών σε Αλβανία, Βουλγαρία, ΠΓΔΜ, Σερβία, Ρουμανία κλπ. Ακόμη, πολλές ελληνικές ναυτιλιακές εταιρείες είναι εισηγμένες σε διεθνή χρηματιστήρια (Νέας Υόρκης, NASDAQ). Μάλιστα, ελληνικοί όμιλοι (HBC, όμιλος Λάτση, όμιλος Βαρδινογιάννη, TITAN κ.α.), παρουσιάζουν επενδυτική δραστηριότητα σε μια σειρά από χώρες. (<https://rizospastis.gr>)

Ωστόσο, τα διεθνή μονοπώλια είναι πολύ λίγο σταθερά σε σχέση με αυτά που περιορίζονται σε εγχώρια βάση. Όσοι κατέχουν μεγαλύτερο κεφάλαιο απολαμβάνουν αρχικά μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στην διάθεση των εμπορευμάτων, άρα και στην υπεραξία που καρπώνονται. Εξαιτίας, όμως, της ανισομετρίας στην ανάπτυξη ο συσχετισμός δυνάμεων αλλάζει διαρκώς, χαλώντας την όποια αρχική συμφωνία. Οι παλιές συμφωνίες πρέπει να αναθεωρηθούν και τα παλιά καρτέλ εκχωρούν την θέση τους στα νέα που οργανώνονται. Για τον λόγο αυτό, τα διεθνή μονοπώλια συναντώνται συνήθως με την μορφή των καρτέλ και όχι με αυτή των τραστ. Τα καρτέλ είναι οργανισμοί λιγότερο σταθεροί από τα τραστ και διαλύονται πιο εύκολα για τον σχηματισμό νέων.

Τέλος, η ύπαρξη διεθνών καρτέλ δεν εγγυάται καθόλου μια ειρηνική οικονομική συνεργασία αλλά εντείνει τον ανταγωνισμό και μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε πολέμους για την κυριαρχία των αγορών. (Σεγκάλ, 2016:291)

5.5 Η διεθνοποίηση των χρηματαγορών – διεθνές χρήμα

Η συνεχής παγκόσμια κίνηση του κεφαλαίου, η δημιουργία διεθνών μονοπωλίων κλπ., οδήγησε στην διεθνοποίηση ολόκληρου του καπιταλιστικού συστήματος. Η παραπάνω υπήρξε μια σταδιακή διαδικασία. Η δομή του χρηματοπιστωτικού συστήματος, επίσης, άλλαξε ριζικά στην πορεία αυτή, με σκοπό να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της ροής κεφαλαίων.

Η ίδια η κεφαλαιακή σχέση, σύμφωνα με τον Μαρξ, γεννάει τον ανταγωνισμό. Ωστόσο, την περίοδο του ιμπεριαλισμού, κάθε κοινωνική και κεφαλαιακή σχέση είναι αδύνατον να εξεταστεί απομονωμένα. Η έννοια του

ανταγωνισμού παίρνει δύο όψεις. Πρώτον, την όψη του ανταγωνισμού των εγχώριων ατομικών κεφαλαίων, που έχουν την τάση να φέρουν ίσα ποσοστά κέρδους. Δεύτερον, αυτή του ανταγωνισμού των ατομικών κεφαλαίων σε διεθνές επίπεδο. Τα τελευταία αποτελούν μέρος διαφορετικών συνολικών κεφαλαίων και έχουν την τάση να πραγματοποιούν διαφορετικά ποσοστά κέρδους.

Βέβαια, στην παγκόσμια αγορά, με την ύπαρξη ανισομερών σχέσεων ανάμεσα στα κράτη, οι συνθήκες του ανταγωνισμού τροποποιούνται σε σχέση με τις κλασικές συνθήκες που ισχύουν εντός των ορίων μιας εθνικής οικονομίας. Ρυθμιστικός παράγοντας του τρόπου κίνησης των κεφαλαίων αποτελούν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες. Οι ίδιες μπορούν να λειτουργήσουν προστατευτικά ως προς τα ατομικά κεφάλαια των λιγότερο ανεπτυγμένων οικονομιών, να χρησιμοποιηθούν για να ενισχύσουν ή να αποκόψουν την διεθνοποίηση του κεφαλαίου.

Ο ανταγωνισμός που λαμβάνει χώρα σε διεθνές πλέον επίπεδο, προϋποθέτει μεταρρυθμίσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα προς την φιλελευθεροποίηση. Απαιτείται, πλέον, ελευθερία στην κίνηση των κεφαλαίων. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:299 – 300).

Η διεθνοποίηση των χρηματαγορών δημιούργησε με τη σειρά της την ανάγκη υιοθέτησης ενός ή περισσότερων διεθνών μέσων πληρωμών. Η ανάγκη αυτή, της διεθνοποιημένης οικονομίας, είναι παρόμοια με την πορεία μετάβασης της κλειστής οικονομίας, από το στάδιο του αντιπραγματισμού σε εκείνο των εγχρήματων συναλλαγών, που εξετάσαμε στα πρώτα κεφάλαια. Όπως συμβαίνει με το γενικό ισοδύναμο σε μια εθνική οικονομία, έτσι και σε διεθνές επίπεδο το μέσο που θα παίξει το ρόλο αυτό θα πρέπει να είναι κοινά αποδεκτό από τους συναλλασσόμενους. Με άλλα λόγια, για να καταστεί ένα νόμισμα διεθνές, θα πρέπει να εκτελεί τις βασικές λειτουργίες του χρήματος σε διεθνές επίπεδο.

Σαφώς για να υιοθετηθεί ένα νόμισμα ως διεθνές, βασικό ρόλο παίζει η εμπιστοσύνη που απορρέει από την οικονομική κατάσταση της χώρας ή της ομάδας χωρών που το εκδίδουν. Οι χώρες αυτές συνήθως διαθέτουν καλά οργανωμένο χρηματοπιστωτικό σύστημα και προσφέρουν ελευθερία στην κίνηση κεφαλαίων. Βέβαια, τα οφέλη για τις ίδιες είναι πολλαπλά καθώς αποκτούν την ικανότητα να εκδίδουν πρόσθετη ποσότητα χρήματος, χωρίς να επηρεάζονται οι μακροοικονομικές

μεταβλητές τους. Το επιπλέον χρήμα απορροφάται από τη διεθνή κοινότητα και έτσι είναι σαν η χώρα – εκδότης να δανείζεται άτοκα. Κυρίως όμως, οι χώρες αυτές αποκτούν τη δυνατότητα να χειραγωγούν τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις (Γκίκας & Χυζ, 2016: 39 – 40).

5.6 Από την συνθήκη του Μπρέτον Γουντς έως αυτή του Μάαστριχτ

Όλα τα παραπάνω διαφαίνονται κάνοντας μια ιστορική αναδρομή απ’ την συμφωνία του Μπρέτον Γουντς έως τη σύγχρονη οργάνωση της οικονομίας. Παρατηρούμε, λοιπόν, την αιτιακή σχέση των διαφόρων οικονομικών μεταρρυθμίσεων που δεν είναι άλλη από την εξέλιξη του ίδιου του καπιταλισμού.

Η συμφωνία του Μπρέτον Γουντς (στην οποία συμμετείχε και ο ίδιος ο Κένυς), ήρθε για να θέσει το πλαίσιο λειτουργίας του διεθνούς χρηματοοικονομικού συστήματος από το 1944 – 1971, στην μεταπολεμική δηλαδή περίοδο. Βασική προϋπόθεση της συμφωνίας αυτής υπήρξε ο δραστικός έλεγχος της ροής κεφαλαίων σε διεθνές επίπεδο. Το σύστημα του Μπρέτον Γουντς προέβλεπε σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων των χωρών που συμμετείχαν στην συμφωνία, ως μέσω ελέγχου των διεθνών χρηματοροών. Οι διεθνείς κινήσεις του κεφαλαίου δεν μηδενίστηκαν, όπως ήταν φυσικό, αλλά έτσι κι αλλιώς ο στόχος δεν ήταν αυτός. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:300-302).

Οι ισορροπίες που παρείχε η συμφωνία του Μπρέτον Γουντς ανατράπηκαν όμως απ’ την φιλελεύθερη στροφή που ακολούθησε η καπιταλιστική οικονομία τα επόμενα χρόνια. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, οι συσχετισμοί των ανεπτυγμένων χωρών σε διεθνές επίπεδο αλλάζουν διαρκώς. Η καπιταλιστική συσσώρευση έβρισκε πλέον εμπόδια στις εγχώριες οικονομίες και αναζητούσε διέξοδο προς το διεθνές εμπόριο. Κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να υποστηριχθεί απ’ την υπάρχουσα οργάνωση των χρηματαγορών. Συνεπώς, η έξοδος από το καθεστώς Μπρέτον Γουντς ήταν επιβεβλημένη.

Οι χρηματαγορές έχουν ανάγκη από φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις. Έτσι, η υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ (1991) ήρθε να επισφραγίσει τις απαραίτητες

δομικές αλλαγές. Πλέον, καθίσταται ελεύθερη η κίνηση των κεφαλαίων, τουλάχιστον στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού απαγορεύεται οποιοσδήποτε περιορισμός στην κίνησή τους και τα κράτη, με το άρθρο 102^α, υπακούουν στους νόμους της ελεύθερης αγοράς. Διαφορετικά η τελευταία τους επιφυλάσσει ποινές όπως διαφυγή κεφαλαίων και αλλαγή στην τιμολόγηση του χρέους.

Με παρόμοιες διακρατικές συμφωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο (όπως η πρόσφατη διατλαντική συμφωνία TTIP), οι διεθνείς κινήσεις του κεφαλαίου πήραν το «τιμόνι» της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας. Σαν συνέπεια παρουσιάστηκε σταδιακή διόγκωση των διεθνών χρηματαγορών και πρωτοφανής κυκλοφορία καινοτόμων χρηματοοικονομικών προϊόντων (παράγωγα). Η κεφαλαιοκρατική οργάνωση της οικονομίας παίρνει νέα μορφή και περνάμε ίσως στην εποχή της χρηματιστικοποίησης που θα αναλυθεί παρακάτω. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:305-307)

5.7 Τα «Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα» SDR

Στα τέλη της δεκαετίας του '60, λίγο πριν την κατάρρευση του συστήματος Μπρέτον Γουντς, το ΔΝΤ δημιούργησε τα «Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα» ως διεθνές αποθεματικό νόμισμα.

Τα «Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα» δεν είναι νόμισμα με φυσική παρουσία αλλά αποτελούν λογιστική απαίτηση για συναλλαγματικά αποθέματα νομισμάτων των χωρών μελών του ΔΝΤ. Υπάρχουν μόνο ως λογιστικές καταχωρήσεις στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Μετά την κατάρρευση όμως του συστήματος Μπρέτον Γουντς, τα SDR μετατράπηκαν σε καλάθι νομισμάτων στο οποίο μετέχουν πλέον το δολάριο, το γεν, η στερλίνα και το ευρώ, βάσει ενός συναλλαγματικού μηχανισμού. Σήμερα, τα «Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα», έχουν περιορισμένη χρήση ως αποθεματικά και παίζουν κατά κύριο λόγο τη μονάδα μέτρησης του ΔΝΤ καθώς και άλλων διεθνών οργανισμών. Μάλιστα, το επιτόκιο τους, αποτελεί βάση για τον καθορισμό των τόκων των δανειζόμενων από το ΔΝΤ χωρών όσο και του επιτοκίου που καταβάλλεται στους κατόχους SDR. σχέσεις (Γκίκας & Χυζ, 2016: 40 - 41).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΧΩΡΙΣ ΧΡΗΜΑ - ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

6.1 Η κατάργηση των μετρητών

Διεθνώς, αλλά και στην χώρα μας, υπάρχει μια τάση περιορισμού της χρήσης των μετρητών (χαρτονομισμάτων και κερμάτων) που αντικαθιστούνται από το λογιστικό χρήμα. Το λογιστικό χρήμα δημιουργείται από τις εμπορικές τράπεζες μέσω των διαδοχικών πιστώσεων είναι αναπόσπαστο κομμάτι των σύγχρονων οικονομιών. Τα ίδια τα κράτη υιοθετούν νόμους που περιορίζουν τις συναλλαγές με μετρητά. Ως αποτέλεσμα των περιορισμών αυτών κρίνεται απαραίτητη η κατοχή τραπεζικών λογαριασμών από όλους τους πολίτες. Στην Ευρώπη η κατάργηση των μετρητών ξεκίνησε το 2007 και βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.

Μια οικονομία χωρίς χρήμα, βέβαια, παρουσιάζει πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα.

Τα πλεονεκτήματα της κατάργησης των μετρητών

Η κατάργηση των συναλλαγών με μετρητά θα συμβάλει στη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος διότι αν καταργηθούν τα μετρητά, θα εκλείψει το ενδεχόμενο δημιουργίας πανικού στις τράπεζες από τη μαζική απόσυρση των καταθέσεων. Επιπλέον, οι ηλεκτρονικές πληρωμές είναι φθηνότερες και πιο εύχρηστες σε σχέση με τη χρήση μετρητών.

Ένα ακόμη πολύ σημαντικό πλεονέκτημα του περιορισμού των μετρητών είναι η πάταξη της παραοικονομίας. Παρεμποδίζεται σε μεγάλο βαθμό το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος και η φοροδιαφυγή καθώς οι ηλεκτρονικές συναλλαγές εντοπίζονται πιο εύκολα.

Τέλος, καταπολεμάται η εγκληματικότητα καθώς οι συναλλαγές παρακολουθούνται, δεν υπάρχουν χαρτονομίσματα που να εμπεριέχουν μεγάλη αξία και να μεταφέρονται εύκολα και η παραχάραξη δεν έχει πλέον λόγο ύπαρξης.

Ωστόσο, εκτός από όλα αυτά τα πλεονεκτήματα, πολλές είναι και οι επιφυλάξεις που συνδέονται με την εξάλειψη των μετρητών.

Τα μειονεκτήματα του περιορισμού των μετρητών

Η κατάργηση των μετρητών θα οδηγήσει σε μια ολοκληρωτική επιτήρηση και απώλεια της ελευθερίας μας. Η ανωνυμία των συναλλαγών δεν θα είναι πλέον εφικτή. Επίσης, τα χρήματα των πολιτών θα βρίσκονται στα τραπεζικά ιδρύματα απ' όπου θα είναι δύσκολο να τα αποσύρουν ακόμη και αν βρίσκονται μπροστά σε κίνδυνο μιας ενδεχόμενης χρηματοπιστωτικής κρίσης (όπως με τις πρόσφατες απειλές για κούρεμα καταθέσεων).

Η κατάργηση των μετρητών παρέχει επίσης τη δυνατότητα στις εμπορικές τράπεζες να απαιτούν προμήθειες για τήρηση λογαριασμού σε αυτές καθώς και να εφαρμοστεί πολιτική αρνητικών επιτοκίων. Τα δύο αυτά ενδεχόμενα σε μια οικονομία χωρίς χρήμα, μειώνουν την πραγματική και την ονομαστική αξία των καταθέσεων των αποταμιευτών.

Όσον αφορά τους διαχειριστές των ηλεκτρονικών συναλλαγών θα αποκομίσουν κέρδη από την αύξηση του όγκου των εργασιών τους. Ωστόσο, ελλοχεύει ο κίνδυνος των κυβερνοεπιθέσεων που μπορούν να προκαλέσουν ηλεκτρονικό blackout και συνεπώς χάος σε ολόκληρη την οικονομική δραστηριότητα.

Μερικά ακόμη επιχειρήματα ενάντια στην κατάργηση των μετρητών είναι ότι με τις ηλεκτρονικές πληρωμές οι πολίτες συχνά ξοδεύουν περισσότερα χρήματα σε σχέση με αυτά που ξοδεύουν ως μετρητά, για ψυχολογικούς λόγους. Επιπλέον, η χρήση ηλεκτρονικού χρήματος οδηγεί σε διαφυγόντα κέρδη τις κεντρικές τράπεζες αφού χάνουν τον εκδοτικό τους ρόλο. Οι εμπορικές τράπεζες δημιουργούν με τον τρόπο αυτό περισσότερο λογιστικό χρήμα. Όμως η ανεξέλεγκτη αύξηση των πιστώσεων και της προσφοράς χρήματος ή ακόμη και οι επισφαλείς επενδύσεις εκ

μέρους των εμπορικών τραπεζών, οδηγεί σε αφερεγγυότητα που μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με επαρκή τραπεζική εποπτεία.

Σε κάθε περίπτωση ο χρηματοπιστωτικός τομέας βιώνει δομικές αλλαγές σε όλα τα επίπεδα τα τελευταία χρόνια, από τις μεθόδους πληρωμών των συναλλαγών, τους νομικούς περιορισμούς έως τις τεχνολογικές καινοτομίες. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο τομέας αυτός παίζει σημαίνοντα ρόλο για ολόκληρη την οικονομία. (Γκίκας & Χυζ, 2017: 1-9).

6.2 Το χρηματιστικό κεφάλαιο

Με τον όρο χρηματιστικό κεφάλαιο εννοούμε την συγχώνευση του τραπεζικού με το βιομηχανικό κεφάλαιο. Είδαμε ότι ο ρόλος των τραπεζών αλλάζει όταν φτάνουμε στον ιμπεριαλισμό. Αυτές αγοράζουν μετοχές της βιομηχανίας, η μορφή της μετοχικής εταιρείας εξαπλώνεται και η συγκέντρωση αυξάνεται ακόμη περισσότερο. Οι τράπεζες είναι συνήθως μέσα στους ιδρυτές των ανωνύμων εταιρειών αφού η έκδοση μετοχών γίνεται απ' τις ίδιες.

Καθιερώνεται με τον καιρό ένα σύστημα αλληλεξάρτησης μεταξύ διαφορετικών μέχρι τώρα κεφαλαίων. Τα τραπεζικά ιδρύματα γίνονται ανώνυμες εταιρείες διαθέτοντας τις μετοχές τους ακόμη και σε βιομήχανους, ενώ παράλληλα είναι μέτοχοι σε βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις. Με τον τρόπο αυτό, οι τραπεζίτες μπορούν να έχουν αντιπροσώπους στα διοικητικά συμβούλια βιομηχανικών εταιρειών και αντίστοιχα οι βιομήχανοι να έχουν αντιπροσώπους στα διοικητικά συμβούλια των τραπεζών.

Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ του βιομηχανικού μονοπωλίου και του τραπεζικού μονοπωλίου παύει να είναι πλέον ορατή. Έτσι φαίνεται σαν ένα μεγάλο μονοπώλιο να εξουσιάζει τη βιομηχανία, το εμπόριο και την πίστη. Έπειτα από έναν ορισμένο βαθμό ανάπτυξης της συγκέντρωσης αυτής επέρχεται η συγχώνευση ανάμεσα στο μονοπωλιακό βιομηχανικό κεφάλαιο και στο μονοπωλιακό τραπεζικό κεφάλαιο. Σχηματίζεται αυτό που ονομάζουμε χρηματιστικό κεφάλαιο.

Όμως, οι τράπεζες ως ιδρύματα του χρηματιστικού αυτού κεφαλαίου συγκεντρώνουν την εξουσία ολόκληρης της καπιταλιστικής οικονομίας στα χέρια τους. Κινούν οι ίδιες τα νήματα της διεύθυνσης και της διαχείρισης όλης της κοινωνίας. Ολόκληρος ο κρατικός μηχανισμός κάθε χώρας υποτάσσεται σε μια χρηματιστική ολιγαρχία. Όταν επέλθει κορεσμός της συγκέντρωσης της παραγωγής και αυτή φτάσει στο ανώτατο σημείο της, τα μονοπώλια κατευθύνονται και σε άλλες καθυστερημένες χώρες. Το χρηματιστικό κεφάλαιο αποκτά έτσι παγκόσμια κυριαρχία. Ένα μέσο για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο είναι η εξαγωγή κεφαλαίου, που αναφέρθηκε. (Σεγκάλ, 2016:283-286)

6.3 Τι ονομάζεται χρηματιστικοποίηση

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα απέκτησε στις μέρες μας τεράστια δύναμη και παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των λεπτομερειών της νεοφιλελεύθερης μορφής του καπιταλισμού.

Στην σύγχρονη οικονομική βιβλιογραφία, συναντούμε τον όρο χρηματιστικοποίηση, που προέρχεται απ' το λεγόμενο χρηματιστικό κεφάλαιο, δηλαδή τη συνένωση του χρηματικού με το βιομηχανικό κεφάλαιο. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια εποχή όπου οι χρηματοπιστωτικές αγορές και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη λειτουργία της οικονομίας, ακόμη και στου θεσμούς διακυβέρνησης της, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Παρουσιάζεται μια αύξηση της σημασίας του χρηματοπιστωτικού τομέα, για την οικονομία, σε βάρος του παραδοσιακού βιομηχανικού. Κατά συνέπεια, μεταφέρεται εισόδημα από τον πρώτο στον δεύτερο. Ακόμη η χρηματοπιστωτική αστάθεια φαίνεται να είναι η κυρίαρχη εικόνα ολόκληρης της καπιταλιστικής οικονομίας. Καθώς, η υπέρμετρη ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα, οδήγησε σε επικίνδυνες χρηματοοικονομικές καινοτομίες, όπως διάφορα πιστωτικά προϊόντα, χαλαρή εποπτεία, απορρύθμιση και αστάθεια.

Όπως είναι λογικό, η χρηματιστικοποίηση έχει αλλάξει ριζικά την συμπεριφορά των επιχειρήσεων και ιδιαίτερα των μεγάλων μετοχικών μορφών τους. Οι βιομηχανικές εταιρείες δεν αποτελούν πλέον ατμομηχανή της οικονομίας, όπως ίσχυε στις κεϋνσιανές οικονομικές αναλύσεις. Κύριο μέλημα των βιομηχανικών

επιχειρήσεων, που έχουν τις περισσότερες φορές τη μορφή των μετοχικών εταιρειών, είναι η ικανοποίηση των μετόχων και των τραπεζιτών. Είδαμε σε προηγούμενη ενότητα τη στενή σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ανωνύμων εταιρειών και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Η αύξηση των μερισμάτων και συνεπώς η αύξηση της επιρροής των ιδρυμάτων αυτών στην λήψη των επιχειρηματικών αποφάσεων, αποτελούν πρωταρχικό στόχο για την οικονομική οντότητα.

Η βασική αλλαγή συνοψίζεται στο ότι οι επιχειρηματικές πολιτικές επικεντρώνονται στην βραχυχρόνια επίτευξη κερδών (κερδοσκοπία) σε βάρος της μακροπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης και της σταθερότητας, που θεωρούνται υγιείς για τον Κεϋνσιανό τρόπο σκέψης. Η οικονομική δραστηριότητα εισέρχεται σ' ένα κυνήγι κερδών στην σφαίρα της κυκλοφορίας. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:288-304)

6.4 Από το πλασματικό κεφάλαιο στην χρηματιστικοποίηση

Όπως αναλύθηκε στην ενότητα για το πλασματικό κεφάλαιο, η τιμολόγηση των στοιχείων του κεφαλαίου δεν γίνεται με βάση την πραγματική υλική αξία των παραγωγικών συντελεστών αλλά σύμφωνα με τις προσδοκίες για την μελλοντική κερδοφορία της εκάστοτε επένδυσης. Με τον τρόπο αυτό, οι παραγωγικοί συντελεστές υποαπασχολούνται ενώ διευρύνεται η ανάπτυξη των χρηματαγορών, στις οποίες το πλασματικό κεφάλαιο μεγιστοποιεί την κινητικότητα του. Κατ' ανάγκη το χρηματοπιστωτικό σύστημα πέρα από τον ρόλο που κατείχε στην οργάνωση της επενδυτικής διαδικασίας, καλείται τώρα να εποπτεύει την οικονομική μεγέθυνση εξαιτίας του πλασματικού κεφαλαίου, καθώς η πραγματικότητα όσον αφορά τις υλικές δυνατότητας αποκλίνει σημαντικά από αυτή την εικόνα. Με άλλα λόγια, η μεγιστοποίηση των χρηματοπιστωτικών αξιών συνάδει με την υποαπασχόληση των παραγωγικών συντελεστών και δεν συμπίπτει επίσης με την μεγιστοποίηση του παραγόμενου προϊόντος.

Τι γίνεται όμως στην περίπτωση που η φανταστική αυτή διάσταση των αξιών αυτονομείται εντελώς για να καταπιέσει την πραγματική οικονομία; Τότε γίνεται λόγος για τον παραμορφωτικό ρόλο του χρηματοπιστωτικού συστήματος, σύμφωνα με τους Κέυνς – Βέμπλεν . Η επιχειρηματική ζωή μετασχηματίζεται στη βάση αυτή,

στερώντας από την κοινωνία το μέγιστο των παραγωγικών δυνατοτήτων της. Η αναζήτηση των κερδών επικεντρώνεται στην χρηματοπιστωτική σφαίρα όπου γίνεται διαρκής κεφαλαιοποίηση των μελλοντικών ροών, με σκοπό να διαμορφωθούν οι παρούσες αξίες των χρηματοπιστωτικών τίτλων. Συνεπώς, η χρηματοπιστωτική σφαίρα παρουσιάζει μια απότομη μεγέθυνση και οδηγούμαστε στην λεγόμενη χρηματοοικονομική ηγεμονία. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:439 - 441)

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική σφαίρα μοιάζει σαν να απέκτησε πλέον την ικανότητα να παράγει χρήμα από το ίδιο το χρήμα ($X - X'$), αποφεύγοντας την παραγωγή προϊόντων. Άρα και η πίστη σταματά να είναι συνδεδεμένη με την παραγωγή αξιών χρήσης και αναζητεί πλέον κέρδη στην σφαίρα της κυκλοφορίας, μέσα από την αυξομείωση τιμών και αποδόσεων. Έτσι βέβαια, οι παραγωγικές δυνάμεις καταπιέζονται και δεν παράγεται το μέγιστο δυνατό προϊόν προς όφελος της κοινωνικής ευημερίας, ενώ παρουσιάζονται φαινόμενα κερδοσκοπίας. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:442)

6.5 Μια Μαρξιστική προσέγγιση της θεωρίας της χρηματιστικοποίησης

Μια διαφορετική προσέγγιση σχετικά με τη θεωρία της χρηματιστικοποίησης αποτελεί το επιχείρημα ότι ο σύγχρονος νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός είναι εγκλωβισμένος σε κρίση και δεν έχει πετύχει να επαναφέρει το ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου σε ικανοποιητικά, υψηλά επίπεδα ώστε να επιτευχθεί κεφαλαιακή συσσώρευση. Ως επακόλουθο, μεγάλα χρηματικά κεφάλαια συσσωρεύονται χωρίς να μπορούν να βρουν διεξόδους αξιοποίησης. Οι συνέπειες φαίνεται να είναι οι εξής: Πρώτον, τα χρηματικά αυτά κεφάλαια παραμένουν στις χρηματαγορές για μεγάλο διάστημα και δημιουργούν φούσκες ή οδηγούνται σε πολιτικές «εξαναγκασμένης» συσσώρευσης μέσω δανεισμού. Δεύτερον, η διεθνοποίηση τους, σαν διέξοδος, οδηγεί σε συσσώρευση μέσω υφαρπαγής εισοδήματος όχι απ' την κλασική εκμετάλλευση της εργασίας αλλά από όσους δεν κατέχουν εισόδημα ή έστω ευνοϊκή θέση στην αγορά πίστης.

Η βασική αδυναμία των παραπάνω προσεγγίσεων είναι ότι αναζητούν το πρόβλημα στη σφαίρα της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, ως ζήτημα αναδιανομής του

εισοδήματος (Κένυς). Παραβλέπουν όμως, το γεγονός ότι το εισόδημα αυτό προέρχεται απ' την υπεραξία, που σχηματίζεται στην σφαίρα της παραγωγής. Ακολουθεί ανάλυση του παραπάνω συλλογισμού, λαμβάνοντας υπόψη και την πρόσφατη χρηματοπιστωτική κατάρρευση. (Μηλιός & Σωτηρόπουλος, 2011:440-447).

6.6 Η χρηματιστικοποίηση ως μια νέα ιστορική περίοδος του καπιταλισμού.

Η μαρξιστική πολιτική οικονομία αναγνωρίζει τρεις μεγάλες περιόδους. Αρχικά κυριάρχησε ο ελεύθερος καπιταλισμός, περίπου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ενώ τον διαδέχτηκε ο μονοπωλιακός καπιταλισμός, περί τα τέλη του ίδιου αιώνα. Στην συνέχεια επικράτησε ο ιμπεριαλισμός. Σύμφωνα με τον κύριο Λαπαβίτσα, αυτή η τελευταία δομή του καπιταλιστικού συστήματος έχει παρέλθει και πλέον βρισκόμαστε στην εποχή της χρηματιστικοποίησης. Αν και τα χρόνια μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο είναι δύσκολο να ταξινομηθούν διότι χαρακτηρίζονται από μεγάλη άνθηση κατά τα πρώτα χρόνια, που την διαδέχθηκε η κρίση και η στασιμότητα των τελευταίων δεκαετιών. Αυτό που για πρώτη φορά κυριαρχεί στις μέρες μας, είναι η τεράστια ανάπτυξη του χρηματιστικού κεφαλαίου, το οποίο έχει διεισδύσει τόσο στην οικονομική όσο και στην κοινωνική πραγματικότητα.

Η ιστορική περίοδος που διανύουμε χαρακτηρίζεται από τρεις τάσεις σχετικά με την κεφαλαιακή συσσώρευση.

- 1) Το χρηματιστικό κεφάλαιο (δηλ. βιομηχανικό και εμπορικό), παρ' ότι διαθέτουν χρηματικά κεφάλαια προς επένδυση συχνά τα κατευθύνουν στις χρηματοοικονομικές συναλλαγές, προς αναζήτηση κερδών.
- 2) Παρόμοια είναι η εικόνα όσον αφορά τις τράπεζες που αποφεύγουν τα δάνεια προς το μεγάλο κεφάλαιο και αναζητούν τα κέρδη τους στις χρηματοοικονομικές συναλλαγές και τα νοικοκυριά.
- 3) Τέλος, τα νοικοκυριά δανείζονται πλέον από τον τομέα του χρηματιστικού κεφαλαίου και ακόμη διακρατούν με τον τρόπο αυτό και τα περιουσιακά τους στοιχεία.

Οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις συνετέλεσαν θέτοντας τις βάσεις για τη χρηματιστικοποίηση του καπιταλισμού. Ενώ, η παγκοσμιοποίηση απελευθέρωσε τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τον δανεισμό.

Ιστορικά μπορεί η χρηματιστικοποίηση να συνοδεύεται από χαμηλά ποσοστά συσσώρευσης στην πραγματική οικονομία αλλά το γεγονός αυτό μάλλον έχει βαθύτερες ρίζες. Δεν υπάρχει «καλή» βιομηχανία και «κακή» χρηματιστική. Το βιομηχανικό και το χρηματιστικό κεφάλαιο έχουν μια αμοιβαία εξάρτηση αλλά και σύγκρουση, στον σύγχρονο καπιταλισμό. Ο κύριος Λαπαβίτσας μάλιστα ισχυρίζεται πως έχουμε ξεφύγει από την εποχή του χρηματιστικού κεφαλαίου που ίσχυε στον ιμπεριαλισμό. Μάλιστα, θεωρεί πως το βιομηχανικό κεφάλαιο είναι ανεξάρτητο από το τραπεζικό και έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί τις επενδύσεις του από τα ίδια του κέρδη. Ωστόσο, οι μεγάλες επιχειρήσεις αναζητούν κέρδη στην χρηματοοικονομική σφαίρα, έχουν διαφορετικά «χρηματιστικοποιηθεί». Το γεγονός αυτό έχει επιφέρει αλλαγές στην εσωτερική τους οργάνωση και στις μακροπρόθεσμες στρατηγικές τους.

Ως επακόλουθο της τεράστιας ανάπτυξης του χρηματοοικονομικού τομέα είναι η τοποθέτηση ειδικευμένου προσωπικού και τεχνολογίας στην διάθεση των χρηματαγορών. Όμως η χρηματιστική δεν συνεισφέρει καινούριες αξίες, ούτε συνεισφέρει στην αύξηση της απασχόλησης. Αντίθετα, η τεχνολογική εξέλιξη στον κλάδο αφήνει λίγα περιθώρια για απορρόφηση επιπλέον εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, ο τομέας αυτός παραμένει άκρως εκμεταλλευτικός, περισσότερο ίσως και από το παραδοσιακό βιομηχανικό κεφάλαιο. Ο χρηματοοικονομικός τομέας αποσπά κέρδη από οποιοδήποτε χρηματικό απόθεμα και εισόδημα, ακόμη και από τα νοικοκυριά και τους μεμονωμένους εργαζόμενους. Τα κέρδη αυτά, έχουν φτάσει σε δυσθεώρητα ύψη, σηματοδοτώντας μια καινούρια ιστορική περίοδο στην εξέλιξη της καπιταλιστικής οικονομίας.

Η χρηματιστικοποίηση, ωστόσο, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων στον χρηματοοικονομικό τομέα. Υπήρξε βέβαια άρση ορισμένων ελέγχων και σχετική απελευθέρωση των χρηματοοικονομικών λειτουργιών, που οδήγησαν στην επέκταση του τομέα αυτού, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές

επίπεδο. Παράλληλα, όμως, υπήρξε μια τάση για νέες ρυθμίσεις στις λειτουργίες των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι συμφωνίες της Βασιλείας σχετικά με την κεφαλαιακή επάρκεια.

Οι ρυθμίσεις αυτές βέβαια, που υιοθετήθηκαν από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δεν συνέβαλαν στην αποφυγή των «φουσκών» και της κρίσης στον τομέα. Αντιθέτως, το βάρος των οικονομικών καταστροφών δεν το επωμίστηκε ο χρηματοοικονομικός τομέας αλλά η κοινωνία. Η χρηματιστικοποίηση δεν οδηγεί σε επέκταση των παραγωγικών δυνάμεων προς όφελος της κοινωνίας, οπότε οι μεταρρυθμίσεις από μόνες τους δεν είναι αρκετές. Οι ρυθμιστικοί έλεγχοι είναι απαραίτητοι όσον αφορά τις ροές κεφαλαίων και τα επιτόκια, αλλά όταν αυτοί γίνονται παρεμβατικοί είναι αδύνατον να εφαρμοστούν, δεδομένης της ιδιωτικοποίησης των τραπεζών και πολύ περισσότερο της δευτερογενούς αγοράς και της αγοράς παραγώγων. Αυτό που προτείνεται για την αντιστροφή της χρηματιστικοποίησης από το κ. Λαπαβίτσα είναι η δημιουργία χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων που θα λειτουργούν συνεταιριστικά, κοινοτικά σε αντικαπιταλιστική κατεύθυνση. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <http://costaslapavitsas.blogspot.com>).

6.7 Η προβληματική της θεωρίας της χρηματιστικοποίησης

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, οι υποστηρικτές της θεωρίας της χρηματιστικοποίησης, ισχυρίζονται ότι στον σύγχρονο καπιταλισμό έχουν επέλθει ριζικές αλλαγές. Ο χρηματοοικονομικός τομέας παρουσιάζει υπέρμετρη ανάπτυξη, το χρηματικό κεφάλαιο φαίνεται να ηγεμονεύει έναντι του βιομηχανικού και η οικονομία έχει καταστεί επιρρεπής σε χρηματοπιστωτικές «φούσκες», παρουσιάζοντας έτσι αστάθεια. Ορισμένες θεωρίες μάλιστα έχουν προχωρήσει περισσότερο, υποστηρίζοντας πως το χρηματικό κεφάλαιο όχι μόνο έχει πάρει τα ηνία της οικονομίας αλλά εμφανίζεται πλέον αυτόνομο και εκμεταλλεύεται το κλασικό παραγωγικό. Παρόμοια ερμηνεία έχει δοθεί και για τα αίτια της ελληνικής κρίσης. Ωστόσο, η θεωρία της χρηματιστικοποίησης παρουσιάζει κάποια προβλήματα.

Αρχικά, το φαινόμενο της «κυριαρχίας» του χρηματοπιστωτικού τομέα αναδύθηκε τα τελευταία έτη. Έτσι, είναι επικίνδυνο να διεξάγουμε συμπεράσματα σε βραχυχρόνιο ορίζοντα και στην συνέχεια να τα μεταφέρουμε με ασφάλεια σε μακροχρόνιες αναλύσεις. Στις απαρχές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, όπου η φεουδαρχική οικονομία ήταν εξαιρετικά ρυθμισμένη, είδαμε πως σχηματίστηκε μια μάζα χρηματικού κεφαλαίου (πρωταρχική συσσώρευση), προερχόμενη από ολιγοπωλιακές εμπορικές και χρηματοοικονομικές δραστηριότητες (τοκογλυφία). Όμως, στην συνέχεια το χρηματικό κεφάλαιο ακολούθησε τους κανόνες της καπιταλιστικής οικονομίας, συλλέγοντας κεφάλαια για τη λειτουργία του βιομηχανικού κεφαλαίου, κερδίζοντας το ίδιο τον τόκο. Έτσι, αυτό δεν παράγει από μόνο του πλούτο και εξαρτάται από το παραγωγικό κεφάλαιο, άσχετα με την ισχύ του. Συνεπώς, δεν είναι δυνατόν το χρηματικό κεφάλαιο να κινείται αυτόνομα, εκμεταλλευόμενο το παραγωγικό καθώς και τους εργαζόμενους μέσω των τοκογλυφικών δανείων, για μεγάλο διάστημα. Αυτό πιθανόν να είναι ένα συγκυριακό φαινόμενο που δεν μπορεί να επιβιώσει μακροχρόνια, βασιζόμενο σε μη παραγωγικές δραστηριότητες. Ο καπιταλισμός αυτός έχει έναν παραμορφωτικό χαρακτήρα.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα σχετικά με την εν λόγω θεωρία αποτελεί το γεγονός ότι βλέπει πως το ποσοστό κέρδους δεν παίζει ρόλο στην πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση (2007 – 2008). Εάν κάνουμε αυτή την παραδοχή βέβαια, δεν μπορούμε στην συνέχεια να αποδεχτούμε πως η περίοδος κρίσης που διανύουμε είναι βαθιά δομική, χωρίς να έχει ρίζες στην παραγωγή.

Ακόμη, για να είμαστε συνεπείς με την θεωρία της χρηματιστικοποίησης, αφού το χρηματικό κεφάλαιο έχει αυτονομηθεί, θα πρέπει να έχει προκύψει μια νέα τάξη καπιταλιστών που να το εκπροσωπεί. Ο διαχωρισμός της, λοιπόν, με τις υπόλοιπες τάξεις θα πρέπει να είναι εμφανής αλλά να ισχύει ταυτόχρονα και η καπιταλιστική ενοποίηση, στη βάση της διαμόρφωσης του ποσοστού κέρδους. Το χρηματικό κεφάλαιο όμως εφόσον δεν συμμετέχει σε αυτές τις δραστηριότητες, δεν γίνεται να ηγεμονεύει έναντι των άλλων τάξεων, αφού αυτονομήθηκε από αυτές.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία, που θα έδιναν τα ηνία στον χρηματοπιστωτικό τομέα, δεν έχουν αποδειχθεί εμπειρικά για μακροπρόθεσμα χρονικά διαστήματα παρά μόνο για τις συνήθεις βραχυχρόνιες θεωρήσεις των υπερβολικών αποδόσεων

του τομέα αυτού. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <https://stavrosstavroudeas.wordpress.com>)

6.8 Η ελληνική κρίση μέσα από την θεωρία της χρηματιστικοποίησης και οι εμπειρικές της αδυναμίες

Όπως ήταν αναμενόμενο, μετά τις τελευταίες εξελίξεις στην Ελλάδα, εν μέσω κρίσης, υπήρξαν προσπάθειες ερμηνείας των φαινομένων αυτών με βάση τη θεωρία της χρηματιστικοποίησης. Δύο μόνο από αυτές θα αναφερθούν στην συνέχεια.

Η πρώτη, που προτάθηκε από τον κ. Λαπαβίτσα, θεωρεί ότι η ελληνική κρίση είναι μια κρίση χρέους, ως αποτέλεσμα του χρηματιστικοποιημένου καπιταλισμού. Στην χρηματοπιστωτική αυτή κρίση, λοιπόν, το ποσοστό κέρδους δεν παίζει κανένα ρόλο. Ακόμη, τα αίτια της ελληνικής κρίσης πηγάζουν από το γεγονός ότι η ΟΝΕ δεν αποτελεί μια βέλτιστη νομισματική περιοχή και κατά συνέπεια εμφανίζονται ανισομετρίες στις οικονομίες των διαφόρων χωρών που την αποτελούν. Έτσι, κατά κάποιο τρόπο οι οικονομίες της ευρώ-περιφέρειας είναι αναγκασμένες να ακολουθούν τις ανάγκες του ευρώ-κέντρου ακόμη και όταν αυτές δεν είναι επωφελείς για τις ίδιες. Με τον τρόπο αυτό, παρουσιάζονται ελλείματα στο ισοζύγιο των χωρών της περιφέρειας την ίδια ώρα που οι χώρες του ευρώ-κέντρου παρουσιάζουν πλεονάσματα. Στη συνέχεια, οι ισχυρές οικονομίες τροφοδοτούν με δάνεια τις αδύναμες, ούτως ώστε οι τελευταίες να είναι σε θέση να αγοράζουν τις εξαγωγές τους. Έπειτα από το ξέσπασμα όμως της παγκόσμιας κρίσης του 2007 – 2008, οι αγορές άρχισαν να ανησυχούν για την βιωσιμότητα των κρατικών αυτών δανείων. Άρα, η παγκόσμια κρίση του χρηματοπιστωτικού τομέα μεταδόθηκε στην Ευρώπη εξαιτίας των εγγενών ανισοροπιών της. Εάν ωστόσο, αποδεχτούμε τον παραπάνω συλλογισμό μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μια μεταρρύθμιση στην νομισματική και συναλλαγματική πολιτική θα αρκούσε για να οδηγήσει την ΟΝΕ να γίνει μια βέλτιστη νομισματική περιοχή και να ξεπεράσει έτσι την κρίση.

Μια διαφορετική άποψη προτάθηκε από τους Μηλιός – Σωτηρόπουλος, οι οποίοι υποστηρίζουν πως η νομισματική ένωση διευκόλυνε τις ροές κεφαλαίων από τις πιο ανεπτυγμένες οικονομίες προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες. Υπήρξε αναπτυξιακή ώθηση στις τελευταίες που δανειζόταν με χαμηλά επιτόκια,

προσφέροντας ταυτόχρονα υψηλότερα ποσοστά κέρδους για τους επενδυτές. Οι ρυθμοί ανάπτυξης, λοιπόν, δεν ήταν «φούσκα» αλλά πραγματικοί. Οι ροές κεφαλαίων προς τις χώρες της ευρώ – περιφέρειας, χρηματοδότησαν παραγωγικές επενδύσεις και κάλυψαν την έλλειψη εγχώριων καταθέσεων. Οι αποδόσεις των κεφαλαίων αυτών θα καλύψουν τα ελλείματα και θα οδηγήσουν σε οικονομική ανάπτυξη και τελικά σε σύγκλιση των οικονομιών. Με το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης όμως, αφού ο σύγχρονος καπιταλισμός έχει χρηματιστικοποιηθεί, δημιουργήθηκαν χρηματοοικονομικές «φούσκες» και υπερβολική μόχλευση. Τα ελλείματα εκτροχιάστηκαν και οι οικονομίες της ευρώ – περιφέρειας κατέρρευσαν. Η φιλελευθεροποίηση των διεθνών κεφαλαιακών κινήσεων και ο ανταγωνισμός πίεσαν, στην συνέχεια, για την επιβολή λιτότητας.

Ωστόσο οι παραπάνω ερμηνείες εξετάζουν την ελληνική κρίση με βάση τη θεωρία της χρηματιστικοποίησης και περιορίζουν την αναζήτηση των αιτιών στην σφαίρα της κυκλοφορίας. Όσον αφορά την ελληνική κρίση, η θεωρία αυτή, παρουσιάζει ορισμένες εμπειρικές αδυναμίες. Δύο βασικά στοιχεία σε μια χρηματιστικοποιημένη οικονομία είναι ο υψηλός βαθμός χρηματοοικονομικής μόχλευσης και ο εξίσου υψηλός δανεισμός των νοικοκυριών. Όμως, τα δύο αυτά στοιχεία πέφτουν σε αδιέξοδο όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα.

Ο βαθμός χρηματοοικονομικής μόχλευσης στην ελληνική οικονομία βρίσκεται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα. Ο τραπεζικός τομέας είχε χαμηλά επίπεδα μόχλευσης συγκριτικά με τις πιο ανεπτυγμένες, δυτικές οικονομίες, κατατάσσοντας την χώρα μας μεταξύ των τελευταίων θέσεων. Αυτό φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2: Βαθμός χρέωσης και μόχλευσης σε επιλεγμένες ανεπτυγμένες οικονομίες (IFS IMF)

table 1.1. Indebtedness and leverage in Selected advanced economies
(Percent of WEO projections for 2012 GDP except as noted)

	United States	Japan	United Kingdom	Canada	Euro area	Belgium	France	Germany	Greece	Ireland	Italy	Portugal	Spain
General government debt¹													
Gross	107	236	88	85	90	99	89	79	153	113	123	112	79
Net ²	84	135	84	35	70	84	83	54	n.a.	103	102	111	67
Primary balance	-6.1	-8.9	-5.3	-3.1	-0.5	0.5	-2.2	1.0	-1.0	-4.4	3.0	0.1	-3.6
Household debt³													
Gross	88	74	99	89	70	53	63	59	70	120	51	105	89
Net ⁴	-226	-236	-178	-151	-123	-191	-127	-118	-48	-68	-171	-124	-72
Nonfinancial corporate debt													
Gross ^{5,5}	87	143	118	53	138	178	152	63	75	244	112	154	196
Debt divided by equity (percent)	82	184	86	45	106	53	85	107	264	84	139	144	149
Financial institutions													
Gross debt ³	87	177	742	60	142	124	169	97	33	691	97	63	109
Leverage of domestic banks ⁶	11	23	22	18	23	27	24	28	15	24	19	16	20
Bank claims on public sector ³	7	79	8	18	n.a.	23	17	21	29	27	32	19	26
External liabilities													
Gross ^{3,7}	146	66	717	93	191	403	255	219	207	1,717	142	286	221
Net ^{3,7}	16	-52	11	11	14	-64	9	-33	97	93	23	107	93
Government debt held abroad ⁸	30	19	25	17	25	57	56	48	87	66	49	62	28

Sources: Bank for International Settlements (BIS); Bloomberg L.P.; European Union Consolidated Banking Data; U.S. Federal Deposit Insurance Corporation; IMF, International Financial Statistics, Monetary and Financial Statistics, and World Economic Outlook (WEO) databases; BIS-IMF-OECD-World Bank Joint External Debt Hub (JEDH); and IMF staff estimates.

Note: Values in red cells are in the top 25 percent of values for all countries shown for 1990 through 2010 (or longest sample period available); green, bottom 50 percent; yellow, 50th to 75th percentiles. The sample period for bank leverage data starts in 2008.

¹WEO debt projections for 2012.

²Gross debt minus financial assets that are debt instruments.

³Most recent data divided by WEO projection for 2012 GDP.

⁴Calculated with flow of funds data on financial assets and liabilities.

⁵Includes intercompany loans and trade credit, which can differ significantly across countries.

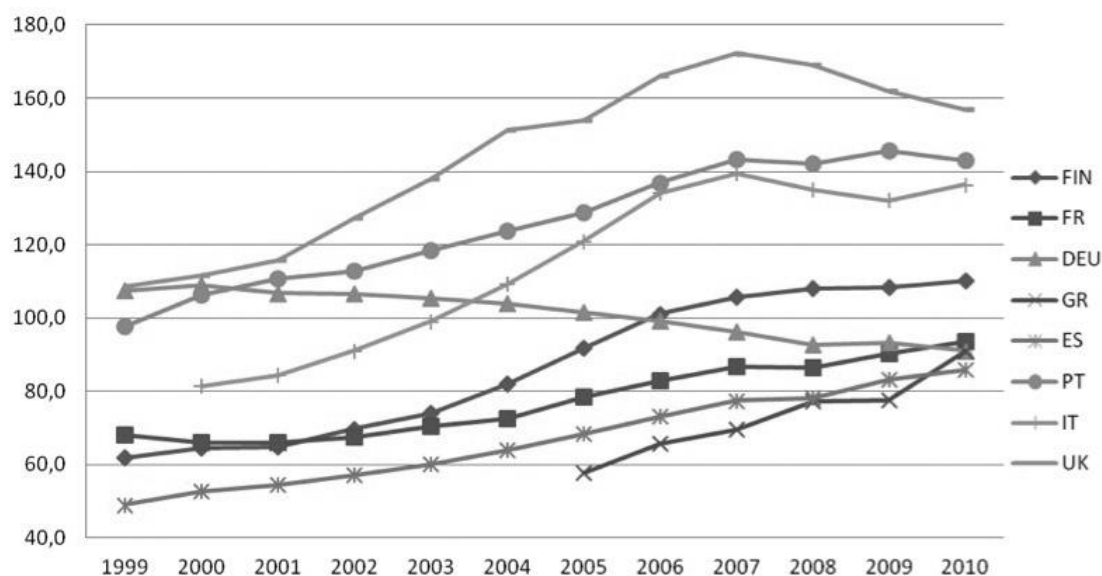
⁶Ratio of tangible assets to tangible common equity.

⁷Calculated from assets and liabilities reported in each country's international investment position; includes data on International Financial Services Centers.

⁸Most recent data from JEDH divided by WEO projection for 2012 GDP. JEDH and WEO debt data are incompatible when one set is at market value and the other is nominal.

Επιπλέον, οι υποστηρικτές της θεωρίας της χρηματιστικοποίησης του καπιταλισμού ισχυρίζονται πως το χρηματικό κεφάλαιο, με την υπέρμετρη ανάπτυξή του, κατορθώνει να εκμεταλλεύεται άμεσα τους εργαζόμενους. Κάτι τέτοιο το πετυχαίνει μέσω του τοκογλυφικού δανεισμού. Ωστόσο, και εδώ τα στοιχεία για την ελληνική οικονομία απέχουν από το να δώσουν ασφαλή συμπεράσματα, γεγονός που φαίνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 1: Χρέος νοικοκυριών ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου εισοδήματος.

Debt of households and non-profit institutions serving households, as a percentage of gross disposable income. Source: OECD

Στην μεταπολεμική Ελλάδα, η ανάγκη για ιδιωτικό δανεισμό υπήρξε χαμηλή, καθώς διαφαίνεται μια τάση προς αποταμίευση. Στην συνέχεια, τα δεδομένα αλλάζουν, κυρίως μετά την ένταξη στην ΟΝΕ. Τότε, ο ρυθμός αποταμίευσης μειώνεται ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται πληθωριστικές τάσεις εξαιτίας της μεγάλης ισοδυναμίας του νέου νομίσματος με το παλιό. Όμως, οι μισθοί στην ελληνική περίπτωση αυξανόταν με βάση τον επίσημο δείκτη πληθωρισμού και όχι σύμφωνα με τον πραγματικό πληθωρισμό. Ακολούθως, ο πραγματικός μισθός μειώνεται. Σαν αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να αναπαράγουν την εργατική τους δύναμη αγοράζοντας τα αναγκαία αγαθά, όπως έπρατταν μέχρι τώρα, και καταφεύγουν στον δανεισμό. Έτσι, παρουσιάζεται μια πρωτοφανής άνοδος του ιδιωτικού δανεισμού, με επακόλουθο την ροή εισοδήματος από την εργασία προς το τραπεζικό κεφάλαιο. Μετά το ξέσπασμα της κρίσης, ο ρυθμός αύξησης του βαθμού δανεισμού των νοικοκυριών φαίνεται να μειώνεται. Από τη μία οι τράπεζες δεν παρέχουν πλέον εύκολα δάνεια και από την άλλη τα νοικοκυριά δεν μπορούν να τα πάρουν, λόγω αδυναμίας εξυπηρέτησής τους. Παρ' όλα αυτά, σε ολόκληρη σχεδόν την περίοδο που εξετάζει ο παραπάνω πίνακας, ο ρυθμός ιδιωτικού δανεισμού στην

Ελλάδα παραμένει σε χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες. Τα στοιχεία, λοιπόν, δεν συνάδουν με την άποψη περί υπερδανεισμού στην ελληνική οικονομία ως αίτιο της κρίσης.

Συμπερασματικά, όλες οι παραπάνω ερμηνείες εκτός από τις εμπειρικές αδυναμίες που παρουσιάζουν, κάνουν λόγο για εισαγωγή από το εξωτερικό προς τη χώρα μας, της κρίσης που προκάλεσε η χρηματιστικοποίηση στην παγκόσμια οικονομία. Η παραπάνω επιχειρηματολογία είναι όμως αδύναμη και προβληματική. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <https://stavrosmavroudeas.wordpress.com>)

6.9 Μια περισσότερο ριζοσπαστική άποψη

Ειδικά μετά το ξέσπασμα της κρίσης, που πολλοί τη χαρακτηρίζουν ως χρηματοπιστωτική, οι τράπεζες βρέθηκαν στο επίκεντρο όσον αφορά την ερμηνεία των αιτιών της. Το υπερμεγεθυμένο χρηματοπιστωτικό σύστημα και η ανεξέλεγκτη λειτουργία του, το επίσης πολύ υψηλό πλασματικό κεφάλαιο και η αυτονόμηση του από το παραγωγικό θεωρούνται ως αιτίες της κρίσης που διανύουμε. Ωστόσο, η ασφυξία της παραγωγής δεν είναι δυνατόν να προήλθε από τον χρηματοπιστωτικό τομέα χωρίς να έχει βαθύτερες ρίζες. Τότε θα αρκούσε μια ρυθμιστική παρέμβαση για να ξεπεραστεί η κρίση στον τομέα αυτό και στην συνέχεια να δοθεί προτεραιότητα στην πραγματική, παραγωγική οικονομία.

Σε μια καπιταλιστική οικονομία είναι αναπόφευκτο να εκδηλώνονται ορισμένες αντιθέσεις. Για παράδειγμα ανάμεσα στις διάφορες μορφές κεφαλαίου για το ποσοστό υπεραξίας που θα καρπωθούν ή ακόμη και ανάμεσα στα χρηματιστικά κεφάλαια κάθε χώρας για τον έλεγχο των διεθνών αγορών. Όμως, τα παραπάνω φαινόμενα αποτελούν απλά πραγματικές πλευρές του σύγχρονου, ανεπτυγμένου καπιταλισμού. Ο μονοπωλιακός χαρακτήρας του και η μετοχική μορφή ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων, είναι αυτά που οδηγούν το χρηματικό κεφάλαιο να καρπώνεται υπεραξία που μπορεί να έχει παραχθεί στην άλλη άκρη του κόσμου. Το πλασματικό κεφάλαιο εκτελεί ακριβώς τον ρόλο του όταν αναζητεί μελλοντικά κέρδη, με τη βοήθεια των μετοχών, όπως είδαμε. Τα κέρδη του δεν βρίσκονται καθόλου στον αέρα λοιπόν αλλά αποτελούν κομμάτι της παραγωγικής λειτουργίας, καθώς όχι μόνο τα μερίσματα δίνονται από τα παραγωγικά κέρδη αλλά ακόμη και η αποτίμηση των

χρεογράφων, συνήθως γίνεται με βάση το είδος της επενδυτικής παραγωγικής δραστηριότητας. Συνεπώς, η κύκλιση του κεφαλαίου και το πέρασμα από την παραγωγική του μορφή είναι απαραίτητη διαδικασία για να παραχθεί υπεραξία και να αυξηθεί η αξία του χρήματος. Την υπεραξία αυτή την διανέμουν, στη συνέχεια, μεταξύ τους όλες οι άλλες μορφές του κεφαλαίου, ακόμη και το πλασματικό. Απλώς, η υπερπαραγωγή και υπερσυσσώρευση οδηγεί, ως φυσιολογικό επακόλουθο, στην διόγκωση του πλασματικού κεφαλαίου και στις κρίσεις.

Ακόμη, η θεωρία της ασφυξίας του παραγωγικού κεφαλαίου από το χρηματικό παρουσιάζει αδυναμίες. Αντίθετα με ό,τι πιστεύεται, ο χρηματοπιστωτικός τομέας είναι αυτός που διευκολύνει την κίνηση των κεφαλαίων από κλάδο σε κλάδο για να εξισωθεί το ποσοστό κέρδους. Επίσης, μέσω της πίστης τα χρηματικά κεφάλαια που λιμνάζουν κατευθύνονται προς την παραγωγή πιο σύντομα, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενες ενότητες. Αιτία των φαινομένων αυτών είναι η διαφορετική ταχύτητα περιστροφής του κεφαλαίου σε κάθε κλάδο και η ανισόμετρη ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Συμπερασματικά, το πιστωτικό κεφάλαιο όχι μόνο δεν κυριαρχεί πάνω στο βιομηχανικό οδηγώντας το σε ασφυξία αλλά αποτελεί έναν μηχανισμό που βοηθά στην αύξηση του μέσου ποσοστού κέρδους. Η λεγόμενη ασφυξία του πραγματικού κεφαλαίου από το πλασματικό δεν είναι άλλο από αντανάκλαση της αδυναμίας του κεφαλαίου να αυξηθεί. Η αδυναμία αυτή επέρχεται από την υπερσυσσώρευση κεφαλαίου και η κρίση στην περίπτωση αυτή είναι απαραίτητη για να ανακάμψει η καπιταλιστική οικονομία. (Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <https://www.komep.gr>)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως αναλύθηκε στην παρούσα μελέτη, ο ρόλος του χρήματος δεν έμεινε αμετάβλητος διαχρονικά. Στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα, το χρήμα μετατρέπεται σε κεφάλαιο για να ξεκινήσει η κύκλιση του τελευταίου, που αποτελεί σύμφωνα με τον Μαρξ τον μοναδικό τρόπο αύξησης της αξίας του χρηματικού κεφαλαίου. Όμως, από την «απλοϊκή» αυτή μορφή του χρήματος και τον διακριτό του κοινωνικό ρόλο, έχουμε μεταβεί σε μια περίοδο όπου το χρήμα και συνεπώς ο χρηματοπιστωτικός τομέας παρουσιάζουν τεράστια μεγέθυνση. Ο καπιταλισμός ήδη είχε περάσει σε ιμπεριαλιστικό στάδιο εδώ και μερικές δεκαετίες. Το χρηματιστικό κεφάλαιο και ο μονοπωλιακός χαρακτήρας των τραπεζών επικρατούν όσον αφορά την οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας μας.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια λαμβάνουν χώρα πρωτοφανή γεγονότα στον χρηματοπιστωτικό κλάδο. Η πρόσφατη κρίση θεωρείται πως ήταν αποτέλεσμα ακριβώς αυτού του «υπερμεγεθυμένου» χρηματοπιστωτικού συστήματος και του «καζινοκαπιταλισμού», που έκανε την εμφάνισή του. Το τεράστιο ύψος του πλασματικού κεφαλαίου που δημιουργήθηκε, (και με τη βοήθεια των χρηματοπιστωτικών παραγώγων) βρέθηκε εκτός ελέγχου, αυτονομήθηκε από την πραγματική οικονομία και επέφερε ύφεση στην βιομηχανία. Ορισμένα από τα γεγονότα στα οποία βασίζονται η θεωρίες περί χρηματιστικοποίησης, του σύγχρονου καπιταλισμού, όντως συμβαίνουν. Όμως, ο ίδιος ο χαρακτήρας του μονοπωλιακού καπιταλισμού προϋποθέτει την ύπαρξη τέτοιων φαινομένων. Η δυνατότητα του χρηματικού κεφαλαίου να παρασιτεί και να καρπώνεται υπεραξία από την παραγωγή ακόμη και εάν αυτή λαμβάνει χώρα σε ένα απομακρυσμένο σημείο του κόσμου είναι χαρακτηριστικό του ιμπεριαλιστικού σταδίου στο οποίο βρισκόμαστε.

Οι φούσκες που δημιουργεί η υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου, η εκτίναξη του παρασιτισμού και η διόγκωση του πλασματικού κεφαλαίου δεν αποτελούν «εκτροπή» από τα φυσιολογικά. Ακόμη και η περιοδική εμφάνιση κρίσεων, ως συνέπεια των παραπάνω, είχε προβλεφθεί από τον Μαρξ. Ο ίδιος μάλιστα ισχυρίστηκε, με την θεωρία των οικονομικών κύκλων, ότι οι κρίσεις είναι απαραίτητες ώστε να ανακάμπτει η καπιταλιστική οικονομία που δεν μπορεί να επιλύσει με διαφορετικό τρόπο τις αντιθέσεις της. Η κρίση οφείλεται ακριβώς στις αντιθέσεις αυτές και μας απομακρύνει από το να θωρήσουμε τον χρηματοπιστωτικό

τομέα μόνο, ως την αφετηρία της. Αν η κρίση ήταν απλά χρηματοπιστωτική θα μπορούσε να ξεπεραστεί με ρυθμιστική εποπτεία του κλάδου, χωρίς να επεκταθεί σε ολόκληρη την παγκόσμια οικονομία. Επιπλέον, ο χρονικός ορίζοντας που εξετάζονται τα φαινόμενα αυτά είναι ιδιαίτερα σύντομος για την διεξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Πόσο μάλλον για να ισχυριστούμε με σιγουριά, ότι βρισκόμαστε χρονικά στο πέρασμα από τον ιμπεριαλισμό σε μια νέα καπιταλιστική περίοδο, για παράδειγμα σε αυτήν της χρηματιστικοποίησης.

Συνεπώς, απαιτείται περαιτέρω μελέτη των σύγχρονων φαινομένων, καθώς ακόμη βρισκόμαστε εν μέσω κρίσης. Η νομισματική πολιτική με τη σειρά της διαφέρει από αυτή που ακολουθούταν μέχρι σήμερα. Υπάρχουν, ωστόσο, ισχυρές αμφιβολίες για το εάν η καπιταλιστική οργάνωση της οικονομίας δέχεται δομικές αλλαγές, που μας οδηγούν σε νέα ιστορική φάση ή απλώς διανύουμε το ξέσπασμα μιας έτσι και αλλιώς νομοτελειακής καπιταλιστικής κρίσης. Το μόνο σίγουρο είναι ότι οι ραγδαίες μεταβολές που υφίσταται ο χρηματοπιστωτικός τομέας αποτελούν πρόκληση για την οικονομική θεωρία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαρουφάκης Γ. (2007) Πολιτική οικονομία, η οικονομική θεωρία στο φως της κριτικής. Αθήνα: Gutenberg.

Γκίκας Γ. – Χύζ Α. (2016), Χρήμα και χρηματοπιστωτικό σύστημα. Εκδόσεις: Γέφυρα.

Γκίκας Γ. – Χύζ Α. (2017), Σύγχρονες αντιλήψεις για την εξέλιξη των μέσων πληρωμής. Η κατάργηση των μετρητών και οι συνέπειές της. Θλιμμένα τα μάτια της Ευρώπης. International Conference on Business & Economics of the Hellenic Open University 2017 (ICBE-HOU)

Γκίκας Γ. – Χύζ Α. (2017), Abolishing cash in Europe: the benefits and drawbacks of electronic transactions

Γκίκας Γ. – Χύζ Α. – Τάγκας Π. (2018), Central European review of economics & finance, Abolishing cash in Europe: the benefits and drawbacks of electronic transactions. Vol. 23, No. 1

Ένγκελς Φ. (2016), Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Ένγκελς Φ. (2014), Αντί-Ντίρινγκ, Η ανατροπή της επιστήμης από τον κύριο Ευγένιο Ντίρινγκ. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Λαπαβίτσας Κ. (2014), Για τη χρηματιστικοποίηση του καπιταλισμού. Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση http://costaslapavitsas.blogspot.com/2014/01/blog-post_28.html. Ημερομηνία προσπέλασης: 15/09/2018.

Λένιν Β.Ι. (2015), Για τον Μαρξ και τον Μαρξισμό. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Λένιν Β.Ι. (2015), Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Λιόνης Γ. (2013), Για τις τελευταίες εξελίξεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <https://www.komep.gr/2013-teyxos-5/gia->

tis-teleytaies-ekselikseis-sto-xrhmatopistotiko-systhma. Ημερομηνία προσπέλασης: 23/08/2018

Μαρξ Κ. (2000), Η γένεση του κεφαλαίου. Εκδόσεις: Κώστα Κορόντζη

Μαρξ Κ. (2016), Η κριτική της πολιτικής οικονομίας. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Μαρξ Κ. (1978), Το κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας. Τόμος πρώτος. Το προτσές παραγωγής του κεφαλαίου. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Μαρξ Κ. (2013), Το κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας. Τόμος δεύτερος. Το προτσές κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Μαυρουδέας Σ. (2006). Η πολιτική οικονομία και η κριτική της. Αθήνα: τυπωθήτω.

Μαυρουδέας Σ. (2014). Η «χρηματιστικοποίηση» και η ελληνική περίπτωση. Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <https://stavrosmauroudeas.wordpress.com/2014/01/17/%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%AE%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-3%CE%BF-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%B5%CF%80%CE%BF-%CE%B7-%CF%87%CF%81/>. Ημερομηνία προσπέλασης: 28/06/2018.

Μηλιός Γ. – Σωτηρόπουλος Δ. (2011). Ιμπεριαλισμός, χρηματοπιστωτικές αγορές, κρίση. Αθήνα: Νήσος.

Μόττας Ν. (2017). Για το ζήτημα της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης. Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική δ/ση <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=9244080>. Ημερομηνία προσπέλασης: 01/10/2018.

Μπουχάριν Ν. – Πρεομπραζένσκι Ε. (2009). Το αλφαβητάρι το κομμουνισμού. Εκδόσεις ΚΨΜ

Όμιλος Μαρξιστικών ερευνών (2013). Ο μαρξισμός και η ελληνική οικονομική κρίση. Αθήνα: Gutenberg

Σεγκάλ Λ. (2016), Βασικές αρχές πολιτικής οικονομίας. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<https://www.komep.gr>

<http://costaslapavitsas.blogspot.com>

<https://rizospastis.gr>

<https://stavrosmavroudeas.wordpress.com>